

III.—DI KAAP ONDER DI ENGELSE.

EERSTE HOOFSTUK.

DI ENGELSE NEEM DI KAAP IN.

Oorlog in Europa.—63 Engelse oorlogskepe.—Slag by Blouberg.—Janssens retireer na Hottentots Holland.—O'ergaaf.

Di Kaap was skaars uit di hande van di Engelse o'ergegaan tot di oue wettige eienaars, toen daar 'n gerug ankom, dat daar weer 'n oorlog in Europa, tussen Engeland en Frankryk, uitbreek het. Op di 25ste Desember 1805, kom daar 'n Amerikaans skip in di Tafelbaai an, met di nuws dat 'n Engelse vloot, onder anvoering van Generaal Baird, op weg na Oos Indië toe was. Dadelik kry di Gouverneur suspisi dat di Engelse weer di Kaap sal anpak, en laat al di koloniale soldate en di burgers opkommandeer, en 'n spul Hottentots, omtrent 200 man sterk dril, om as noodhulp te gebruik.

Op di 9de Jannewari 1806, kom dan ook werklik 63 Engelse oorlogskepe, met 'n sterke mag van soldate, Tafelbaai in en gooi anker tussen Robben Eiland en Blouberg waar hulle di volende dag land. Di Hollans soldate, met di burgers, onder Gouverneur **Janssens**, het hals o'er kop na Blouberg getrek om di Engelse te ontmoet. Mar deur verraad en di lafhartigheid van di geregelde soldate, veral van di Waldecks batalion, was Generaal Janssens verplig om met di burgers na Hottentots-Holland te retireer. Mar terwyl party van di burgers ook al begin moedeloos te worde en huis-toe te gaan, sodat Janssens net mar 500 man by hom had, was hy verplig om 'n verdrag met di Engelse te sluit en di Koloni an hulle af te staan.

'n Paar " Artikelen van Capitulatie " (o'ergaaf) wat van belang is skryf ons hier o'er :—

1. " Terstond na het teekenen der capitulatie zal de Kaapstad, citadel (kasteel) en omliggende sterkten aan de troepen van Zijne G. B. Majesteit worden overgegeven.
5. " De ingezetenen der stad die de wapenen hebben gedragen zullen worden geconsidereerd (beskou) als tot de stad te behooren, en kunnen terstond tot hunne vorige bezigheden terugkeeren.
6. " Alle ter goeder trouw particuliere eigendommen zoo aan civiele (burgerlike) en militaire dienaren van 't Gouvernement, als aan de burgers en ingezetenen, gelijk mede aan kerken, weeskamer en andere publieke gestichten van dien aard behorende, zullen vry en onaangeroerd blyven.
8. " De burgers en ingezetenen zullen alle hunne regten en voorregten, welke zij tot hertoe hebben genoten, blyven behouden ;—de godsdienst, zoo'ls dezelve thans in gebruik is, zal insgelijks, zonder verandering, gemaintineerd (onderhou) worden."

TWEDE HOOFSTUK.

KWESSI O'ER DI HOTTENTOTS.

Engelse en party Sendelinge trek di Hottentots voor di Boere.—Eerste “Rondgaande Geregthof.”—Menigte ongegronde klagtes teen di Boere.—’n voorbeeld.—Sendeling-Stasiis.—Gebrek an werkvolk.—Boere ontevrede.

Di eerste merkwaardige gebeurtenis onder di Engelse Regering was di kwessi o'er di Hottentots. **Du Pre**, wat in 1807 tot Gouverneur van ons land benoem is, en syn opvellers, het alles wat in hulle vermoge is gedaan om di Hottentots voor die Boere te trek, en, onder di naam van hulle te beskawe, in hulle luiheid te sterk. Daarin het veral saamgewerk di Sendelinge **Van der Kemp** en **Read**, wat as verdedigers van di Hottentots opgestaan het. En dit was een van di redes waarom di Boere, wat eers so ver di sendelings was, naderhand so teen hulle geworde is. Mar daarvan meer in een ander deel van ons geskiedenis, waar ons ekspres o'er di sendelinge sal skrywe.

Toen di eerste “**Rondgaand Geregthof**” gesit het, bring di twé sendelings omtrent 70 of 80 gevalle van moorde, anrandinge, en sulke dinge voor di Hof as aankla'ers teen byna al di fatsoenlikste familiis van di Onderveld. Di Geregshof verwys al di beskuldigings na 'n Commissi, wat kon tyd neem om al di klagtes noukeurig te ondersoek. Di Commissi het dit met di uiterste onpartydigheid gedaan, en dit is toen uitgekóm, dat gen een geval van moord, waarvan di Boere angeklaag was, waar was ni. Dit was alles storiis wat di Hottentots an di liggelowige sendelings vertel het, en wat hulle ver waarheid aangeneem het.

As 'n voorbeeld van di ongegrondheid van di klagtes teen di Boere sal ons 'n wedewe van 'n respektable famili in Uitenhage neem. Sy was deur Van der Kemp angeklaag, dat sy 'n jonge Hottentot moedwillig son vermoor hé; dat sy hom in 'n pot kokende water laat kook het, tot dat hy gaar gekook was. Een hele boel getui'e, waaronder 'n menigte Hottentots was, word opgeroep; mar almal het eenparig verklaar, dat sy onskuldig is.

Di saak het eintlik so inmaak gesit. Di jonge wedewe het in “Lange Kloof” gewoon. Dit is een van di koudste streke van ons land. Een dag het sy di Hottentot uitgestuur om haar vé by makaar te gaan maak en na di kraal toe te bring. Dit word laat—en dit begin te kappok—mar di Hottentot kom ni uit ni. Toen het di vrou mense uitgestuur om na hom te gaan seek, en laat in di nag het hulle hom gekry; mar syn hande en syn voete was dood van di kou'e. Hy was glad verkleum. Di vrou het toen op alle manire geprobeer om hom weer reg te kry; maar niks wou help ni, en to'n het sy syn voete in 'n pot lou water gehou, en dit het hom weer reg gemaak. Hy was na di tyd, weer fris en gesond en het nog lange jare by di vrou gediin, later oek by ander mense, en is naderhand an glad 'n ander siikte gesterwe. Natuurlik, di vrou word vrygespreek deur di hof.

Dit is daarom duidlik, dat sulke klagtes teen di fatsoenlikste van di boere—(al word hulle oek vrygespreek, di sware onkoste moes hulle daarom betaal)—

'n bitter gevoel van afkeer teen di Engelse Regering en vernameelik teen di sendelinge by di Boere opgewek het.

Mar dit is nog ni di ergste ni. Wat di mense nog di meeste teen di Engelse verbitter het was, dat al hulle werkvolk hulle verlaat het om 'n "lui-lekker" lewe op di Sendeling-stasiis te gaan ly, en dan om hulle honger te stil di Boer besteel an al di kante.

So is daar in korten tyd ni minder as 30 sendeling skole binnen di Koloni opgerig, en al di werkvolk van di Boere gaan daar op 'n hoop lê, sodat 'n menigte van di Boere verplig was om di landbou op te gé en alleen met vé te boer. Mar oek hiirvoor het 'n mens skaapwagters nodig. So dat party oek dit moes opgé en saam met hulle famili 'n jammerlik lewe moes ly sonder iist ver hulle kinders te kan verdiin.

Mar natuurlik het di Hottentots oek op laas daaronder moes ly. Party van hulle is dan oek so verarm en so agteruitgegaan, dat di sendelinge selwers geweier het om hulle op di stasiis an te neem. Hulle gaan toen lê rondom di dorpe, vernameelik by Graaff-Reinet, Grahamstad, en Somerset, tot 'n las van di héle buurt. Want steel en rowe was hulle voorland.

Di enigste maniiir om dit te verhelp was om 'n wet te maak dat gen Hottentot sonder 'n pas mag rondloop ni. Mar daar wou di Engelse Regering ni van hoor ni. Dit alies moes natuurlik méwerk om di Boere teen di Engelse op te maak, soos ons later sal siin.

Dit het oek di Boere so teen di Sendelinge gemaak. Di meeste het daarna gemaak. Di enigste uitsondering hiirop was di "Moravische Broeders" of "Hernhutters," en di Sendeling **Kicherer** wat onder di Boesmans was. Hy het di Hottentots oek geleer om te werk.

Dr. Philip, 'n ander Hottentots-Sendeling bewerk dit so dat di Hottentots, diselfde regte kry wat wit mense besit. In 1828 word di wet, genoem Ordinance No 50, gepasseer, waarin an Hottentots gelyke regte met di blanke mense word toegestaan.

DERDE HOOFSTUK.

VRYDOM VAN DI SLAWE.

Hollanse Regering teen slawerny.—Di Engelse voer hulle oeral in om geld te maak.—So oek hiir.—Sagte behandeling van slawe in di Koloni.—Genootskap om slawekinders vry te koop.—Engelse Regering wil hulle ni help ni.—Streng wette.—“Punishment Record Book.”—Parlements-akte van Augus, 1833.—Lage taksasi.—Tot een-vyftde verminder.—Ontevredenheid.—1 Desember, 1838.

Di ontevredenheid o'er di Hottentot kwessi was nog ni so groot as di verbittering van onse voorou'ers toen di Engelse hulle op so 'n onregvêrdige manier beroof het van hulle wettigê bediindes, hulle slawe wat hulle met hulle geld betaal of selwers groot gemaak het.

Dit is iits wat di meeste van ons ni weet ni, dat in di vorige eeu, toen al di ander koloniis wat an Europese nasiis behoer het opgeprop vol was van slawe wat di Engelse daar ingevoer en verkoop het, di Regering van di Kaap-koloni altyd di invoer van slawe teengehou het. Ja, so afkerig was di Hollanse regering daarvan dat hulle deur streng proklamasiis di invoer van slawe verbûid het: en dit was eers na verloop van jare, op dringend versoek van di koloniste, dat di Hollanse regering vergunning gegê het om 'n seker bepaalde getal slawe in te voer.

Toen di Kaap van 1802 tot 1806 weer onder di Hollanse regering was, het hulle meteens bekend gemaak, dat hulle van plan was om di slawe-handel af te skaf; so dat in di tyd mar 'n heel klein getal van slawe hiir ingevoer is. En dit was di rede dat di prys van slawe so hoog geworde is. Al di slawe wat di koloniste later gehad het, was wat in hulle huis gebore is, en is meer as lede van di famili beskou en behandel geworde dan as slawe.

Di slawe het allerhande ambagte ook geleer. En di behandeling van di slawe hiir beskryf 'n Franse Abt wat o'er ons koloni geskrywe het, en sê daarvan: dat in gen een van di Europese koloniis di slawe dit so goed het as hiir in ons land; dat hulle goed behandel word; en dat di Boerkinders saam met hulle op di land staan en gelyk op werk. Sodat dit niks anders is as laster van party Engelse skrywers wat so 'n lawaai gemaak het o'er di mishandeling van di slawe in di Kaap-koloni.

Laat ons nog anhaal wat 'n onpartydige Skotse predikant* hiirvan geskrywe het: “Di slawerny was van 'n buitengewone sagte aard in Suid-Afrika. Gevalle van mishandeling van slawe was eerder di uitsondering as di reel. Dit werd as plig beskou om di slawe gelykop te laat leer met di wit mense. Ons lees van Van Arckel, di eerste predikant van di Koloni, dat hy, toen hy hiir angekome het in 1665, 8 slawe-kindere gadoop het, op di belofte van hulle base om hulle in di vrees van di Here op te voede. Ver di slawe wat an di

* “THE DUTCH REFORMED CHURCH IN SOUTH AFRICA (pag. 14) by the Rev. John M'Carter, Ladismith, Natal”—een boek waar ons nog later meer uit sal anhaal en wat wêrd is om in ons taal vertaal te worde.

(Hollanse) regering behoort het, is 'n kerk gebou in di Kaapstad, en 'n menigte van hulle is lede daarvan geworde. Van 1665 tot 1731 staat daar in di kerk-boeke di name van 1,121 slawekinders, en van 46 groot slawe, wat gedoopt is. En in 1683 het di Regering 'n wet gemaak, dat, wanneer 'n slaaf opgeneem word in di Gristelike Kerk, hy dan *ipso facto* (uit di aard van di saak) vry was. 'n Menigte het op di manier vrydom gekry.

“In di buite-distrikte, waar di geestelike belange van di wit mense selwers so verwaarloos word (omdat daar amper nog gen predikante of skoolmeesters was ni), het dit natuurlik met di slawe oek ni beter gegaan ni. Mar tog di godsdiinstige gedeelte van koloniste was ni onverskillig omtrent di hoogste belange van hulle slawe, deur hulle toe te laat om deel te neem an di huisgoddiins en op ander maniere. Verskeie van di bruine gemeentes, wat nou in hande is van Duitse en ander Sendeling-Genootskappe, is in di tyd opgerig deur di Hollanse koloniste ver hulle slawe.”

Dat daar enkele gevalle van mishandeling was, dit kan 'n mens lig begryp. Mar dit kan gen klad werp op al di Boere ni. Di uitsondering bevestig mar di reel. Hoeveel ou'ers mishandel oek hulle kinders; mar wi sal nou daaruit gaan opmaak dat al di ou'ers hulle kinders mishandel? Dit sou mos dwaas wees. 'n Mens sou net so goed kan sê, dat di Engelse nasi 'n boel diwe en skelms is, omdat daar in di grote stede van England duisende mense van niks anders as van steel en rowe lewe.

Di Engelse regering neem in di jaar 1815 'n besluit om di slawe vry te maak, en di eerste wat hulle gedoen het was om wette in te voer om di mag van di meesters o'er hulle slawe in te kort. Een van di ergste was 'n proklamasie in 1826 uitgevaardig, waarin di ei'enaars van slawe verplig word om 'n beskermer of opsigter an te stel, wat di toesig moes hou o'er di regte van hulle slawe. Daarby kom nog dat elke slaaf syn baas kon verplig om hom vry te laat, as hy hom di som geld, waarvoor hy deur onpartydige persone geskat was, kon opbreng. Dan was di werkure oek bepaal, en nog verskeie ander strenge reëls ingevoer ten voordele van di slawe.

Dit is gemaklik te begryp hoe sulke wette di gunstige betrekking tussen di meesters en hulle slawe, wat daar altyd bestaan het, moes vernitig. Di slawe het meer *regte* gekry, mar meer *voorregte* verloor. Omdat di slawe nou 'n mag het om hulle te beskerm, het di meesters dikwils ver hulle een of ander guns ontsê wat hulle anders vroe'er graag sou toegestaan hê. Van toen af het di vrindelike gesindheid tussen meester en slawe al minder en minder geworde; en di hele land, sowel slaaf as meester, voel di onbehoorlike tussenkoms van di Engelse regering.

Mar di Engelse Regering was met di bepaling nog ni te vrede ni. In 1830 maak hulle 'n nuwe wet, en bepaal dat gen baas voortaan syn slaaf self mag straf ni as hy verbrui ni. As hy dit doet, dan moes hy 'n boete betaal van ni minder as £10 of ni meer as £500 ni. Dit staat beskrywe in Seksiis 72—74 van di wet.

Mar di ergste van al was nog di bepaling, dat ider ei'enaar van slawe verplig word om alle jare van di opsigter of syn helper 'n boek te ontvang met di naam van Strafanteekeningboek (Punishment Record Book); daarin moes hy ver elke slaaf 'n afdeling maak, waaronder hy elke straf, van welke aard oek, wat ider slaaf ontvang het, moes opteken, en daarby moes hy oek opskrywe, met di grootste noukeurigheid, tot di kleinste besonderheid van di o'ertre-

ding, van di straf, van di getui'e, om kort te gaan, van alles wat daarby gebeur is. Di boek moes elke baas twé maal in di jaar na di opsigter of na syn helper to-breng, en di noukeurigheid daarvan met 'n eed bevestig. En as een van di slawe na di opsigter toe gaan met 'n klagte oer 'n straf wat hy ontvang het, en dit staat ni alles op 'n prik netso in di boeki ni, dan moes di meester eers angklaag worde, omdat hy vals gesweer het, en dan nog 'n boete betaal ver di straf wat hy syn slaaf opgelê het.

Dis onmo'entlik om di opskudding te beskrywe o'er di héle Koloni, toen di wet bekend word. Eenparig word deur al di ei'enaars van slawe 'n besluit opgevat om hulle teen so'n onregvérdige wet te verset. Uit alle déle van di land het hulle afgevaardigdes na di Kaap toe gestuur om met di slawehandelaars in en naby di Kaap te vereenig, en daar het hulle eenparig 'n besluit opgevat om di Strafboek ni an te neem ni. In di drif en opgewondenheid het hulle verder besluit om almal te same na di Gouwerments-huis te gaan en hulle besluit persoonlik an di Gouverneur bekend te maak. Nadat hulle eers 'n boodskap vooruit gestuur het na di Gouverneur toe om hom met hulle doel bekend te maak, trek omtrent 400 man na di Gouwerments huis op. Nadat Gouverneur Cole hulle onder di eikebome in di Grave-straat ontvang het, het hulle hom plegtig angesê : dat hulle di nuwe wet ni kan anneem ni; dat hulle gewillig was om di straf te ondergaan wat in di Strafboek angegé staat, mar dat hulle vrindelek versoek, om hulle van so 'n wet te outslaan, wat 'n skerding is van alle regsbeginself.

Di Engelse party het toen dadelik in di Krante geskrywe, dat dit net 'n plan was om di Gouverneur bang te maak, mar dat hy hom ni van syn stuk moes laat af breng ni. En dit is hulle oek geluk. Want di Gouverneur verklaar toen dat hy dit ni mar so op hom kon neem om di wet te vernitig ni; mar dat hy sy bes sal doen om an di Sekretaris van Staat te skrywe in wat 'n opgewonde toestand di wet di mense hiir gebreng het.

Di Sekretaris het toen an al di ambtenare geskrywe dat hulle ni met geweld moet dwing om di wet in te voer ni, en dit is toen so mar van self dood geloop.

Mar uit di handelwys van di Engelse regering was dit ver elkeen duidelik dat hulle plan had om di slawe binnen kort heel te maal vry te maak. Vele ei'enaars het toen mar hulle bes gedoen om hulle slawe van di hand te set. Buitendiin het di koloniste oek al 'n tyd gelede 'n Genootskap opgerig om al di jonge slawe-meissiis op te koop en dit vry te stel. Op di manier het di Genootskap binnen 'n paar jaar dig by di 300 jonge meissiis vrygekoop. Mar omdat hulle te min geld gehad het om dit o'er di héle Kolone te doen, het hulle aansoek gedoen by di Engelse Regeering om hulle £7000 of £8000 jaarlyks te gé. Dan kan hulle mettertyd al di jonge slawe eers en naderhand di oue oek vrykoop. Vollens hulle berekening kon dan binnen 10 jaar al di slawe vry wees, ver di som van £70,000 of £80,000. En dit was 'n goeie plan, sowe ver di slawe as ver di meesters. Dan het dit lanksaam en ongemerk gegaan; di Boere was ni op eenmaal van al hulle volk beroof ni; di slawe was ryp geworde ver hulle vryheid, ens. Mar di enigste antwoord wat hulle van di Engelse regering gekry het was dat di slawe *op eenmaal* moet vrygelaat worde. So was natuurlik hulle doel verydel.

Intussen tyd word di straf-antekenings-wet streng toegepas, en om di kleinste houtji wat 'n Boer syn slaaf gé moes hy 'n boete betaal van ni

minder als £10. En dit het nog al dikwils gebeur. Want party van di slawe het daar gebruik van gemaak om hulle base te terg, totdat di hulle 'n klap gé om hulle dan te gaan ankla. As 'n slaaf erg verbrui het en dan na ewenredigheid 'n bitji swaar gestraf is deur syn baas, dan moes di 'n boete betaal van £300 tot £500. Dis so erg geworde dat later al di slawe-eienaars verlang het na di dag wat 'n end sou maak an di verdrukking.

Di wens is eindelijk vervul, deur di Parlements-akte van Augus 1833. In di begin van di vollende jaar kom hiir 'n nuwe Gouverneur, **Sir Benjamin D'Urban**, met strikte order om di wet deur te voer. Deur di wet word di slawerny, van 1 Desember 1934 af, ver altyd in di Koloni afgeskaf, en moes al di slawe, na nog 4 leerlingsjare op 1ste Desember 1838 geheel en al hulle vryheid geniit.

In di 4 jare sou di Engelse regering skikkinge maak om di som waarvoor di slawe getakseer was an di meesters uit te betaal. Maar hiir het hulle di Boere op 'n allerskandelikste manier hulle geld ontsteel. Hulle wou di naam en di eer hé dat hulle di slawe vry gemaak het. Mar ondertussen moes di ei'enaars daarvoor opdraai. Vereers het hulle di slawe vér onder di waarde getakseer, en dan nog moes di Boere hulle geld, deur Agente, in England ontvang; so dat vele Boere so veul skade gely het dat hulle bankrot geraak het.

Di taksasi was so onregvêrdig dat 'n slaaf wat syn baas £600 gekos het op £85 geskat word. Mar hiirmé was dit nog lank ni klaar ni. Toen di uitbetaling moes plaas vinde, moes di arme boer tevrede wees dat di Engelse regering, in plaas van di £85 waarvoor syn slaaf getakseer was hom ni meer wou gè as £33.

En dan di *betaling*. Ni alleen moes di ei'enaars hulle geld op di bank in England ontvang ni, mar hulle moes oek nog by 'n heelparty kantore in London 'n menigte formaliteite deurgaen voor hulle di geld kon kry. Dadelik is daar 'n vergadering van slawebesitters by makkaar gekom, en het 'n memori an di Engelse Regering gerig om di geld hiir in di Koloni uit te betaal.

Mar dit word volstrek afgeslaan. En so word al di slawehouers (want daar was gen 10 onder hulle wat 'n persoonlike saakwaarnemer in England gehad het ni) verplig om hulle toevlug te neem tot 'n paar Agente in di Kaapstad en in 'Grahamstad wat hulle bewyse opkoop teen 25 en 30 per cent. Sodat hulle taksgeld, wat al reeds so min was, en naderhand nog deur di Regering 'n derde verminder was, nou op laas ni meer was as 'n vyfde. 'n Menigte mense is daardeur heeltemal verarm, want hulle grootste besitting was hulle slawe. Party was so verontwaardig dat hulle di geld ni wou gaan ontvang ni; so dat di Engelse regering vandag nog omtrent £5,000 in di kas het wat di Boere ni wou ontvang ni. Uit di rente van di geld ontvang enige skole van swarte in di Kaap nog 'n toelaag. Dus di geld wat di Boere moes kry word nou an swartes gegè.

Almal was verbitter teen 'n regering wat ni ontsiin ni om di belange en regte van syn onderdane met voete te vertrap, en dit onder di skyn van godsdiins en onder di naam van iits goeds te verrig. En as ons van agter hoor hoe di Engelse roem op di edele daad dat hulle di slawe vry gemaak het, en ons let in di ander kant op di skandelikse manier waarop hulle dit gedaan het, dan kan ons ni help om te denk an di reel van di Jezuite: "*Di doel heilig di mid-*

dele"; en dan moet ons ook met ou vader Isak uitroep: "De stem is Jakobs stem, maar de handen zijn Ezaus handen" (Gen. 27 : 22).

Di eerste Desember 1838 was di dag waarop 35,000 slawe los gelaat werd om te doen wat hulle wil. Wat 'n ongerief ver di arme Boere! Gister aand had meneer en juffer nog 10 of 50, of 80 slawe ver 'n grote boerdery en 'n menigte werk. Op een dag is hulle heeltemal ontbloot, en kan hulle plaas ni meer bewerk ni. Wat 'n nadeel ver di land! Alles staat op eenmaal stil! Daarby kom, dis oestyd, en graan moet bly staan op di land! Wat 'n gevaar ver di koloniste. By grote troppe sal hulle nou di land afloop om te rowe en te steel en oproer te maak.

Mar stil! "De Heere heeft het ten goede gedacht" (Gen. 50:20). Onverwags buintentyds—in di hartji van di somer—laat onse liwe Here, wat alles so wys bestiiir, 8 da'e agtereer reen, soos nog nooit voor of na di tyd in di Koloni gebeur is ni. Toen kon di losgelate slawe ni so in troppe rondloop ni; hulle moes weer gaan werk om kos te kry; di meeste gaan na hulle ou base terug om hulle te verhuur; beter was dit toen ver baas en jong. En hoe veul daar ook verkeerds was in di maniiir waarop di Engelse regering di slawe vrygemaak het, vandag dank ons di Heere dat Hy dit alles so wys bestiiir het.

VIIRDE HOOFSTUK.

OPSTAND VAN BEZUIDENHOUT.

*Bezuidenhout weër om te verskyn voor di Hof.—Wou hom ni o'ergé ni.—
Word doodgeskiet.—Samenswering van syn bloedverwante en vrinde.—
Word ontlek, en deur di Soldate o'erval en gevange geneem.—5 van di
aanvoeders word opgehang.*

Ons het al gesiin in vorige hoofstukke hoe di Engelse regering di Hottentots o'er di Bo-re gestel het ; hoe di Kaffer-oorloge deur hulle ontstaan is ; en hoe skandelik hulle di Boere behandel het met di vrymaak van di slawe. Dis dus gen wonder ni dat daar ontevredenheid onder di Boere ontstaan is ni. Dis veeleer 'n wonder dat di onvergenoeagdheid ni eerder en ni algemeen uitgebreek het ni. Van 'n opstand in di distrik van Graaff-Reinet sal ons nou vertel om te laat siin hoe wreedaardig di Engelse met di arme Boere gewerk het.

In Oktober 1815 gaan di Rondgaande Geregshof weer deur di land By di opening van di Hof in Graaff-Reinet gé di Landdros van di distrik, **A. Stockenstroom** (naderhand Sir Andries), di Hof kennis, dat 'n seker boer, **Frederik Bezuidenhout**, in di omtrek van Baviaansriviir, gewei'er het om voor di Hof van Landdros en Heemraden te verskyn, om te reg te staan we'ens 'n klagte van mishandeling van 'n Hottentot ; en dat hij gedreig het om di konstawel te skiet as hij weer 'n voet op syn grond sit. Hy was bekend as 'n dapper man. Daarom vra di Landdros nou mag om 'n " dagvaarding in persoon " (personal summons) nit te vaardig, waarin hy gelas word om dadelik in persoon voor di Commissi te verskyn.

Di Hof staan dit toe en gé nog bowediin an di konstawel reg om, as hy dit nodig vind, of gevaar siin, di hulp van di naaste militêre pos in te roep. Toen hy naby kom kry di konstawel di tyding, dat daar by di Baviaansriviir 'n party Kaffers gesiin is. Hy gaan toen na di luitenant van di Boschberg-pos om hulp, en di gaan met twintig van di Kaap-corps same, en neem besit van di poort by Baviaansriviir, naby di huis van Bezuidenhout. Mar hy was klaar om hulle te ontvang ; hy en syn jong het ver hulle verskans agter di kraalmure. Di soldate wou hom toen omsingel om hom te vang. Mar toen by dit merk, vuur hy in di haastigheid 'n skoot af, wat gelukkig nimand geraak het ni, en vlug toen in syn huis. Meer as 'n uur lank seek di soldate, sonder om hom te kry. Hulle het di spore van di twé gehou tot by 'n steile krans van rotse. Naderhand siin hulle di trompe van di twé syn geweers op 'n ho'e bergkrans blink. Di luitenant klim toen op en siin dat di twé in 'n spelonk ver hulle weggesteek het. Hy kommandeer Bezuidenhout toen om nit te kom en hom o'er te gé. Mar Bezuidenhout antwoord dat hy hom ni lewendig sal o'ergé ni.

Di luitenant gebiid toen syn manskappe om stil-stil op te klim en in twé klumpe di spelonk an te val. Dit gebeur. En toen hulle di eerste slag, algar hulle skote afgeskiet het in di spelonk, kom daar 'n groep uit om genade

en o'ergaaf. Hulle hou toen op met skiit, en di bediinde kom uit en sê dat hy hom o'ergé en dat syn baas dodelik gewond in di hol lê. Toen di manskappe in di spelonk kom, kry hulle daar 'n menigte gewere en kruid en lood, en vooran lê Bezuidenhout, hy het di ko'els deur syn hoof en syn bors gekry.

De Hottentot word, na syn verhoor in Graaff-Reinet, vry gespreek, terwijl di Hof na Uitenhage gaan waar 'n menigte sake moes behandel worde.

Di gebeurtenis het natuurlik 'n grote ontroering veroorsaak onder di famili en vrinde van Bezuidenhout. Na di vertrek van di soldate het hulle na di plek gegaan waar hy doodgeskiit is, om hom te gaan begrawe. By di gelegenheid het Johannes Bezuidenhout, 'n broer van di o'erledene, syn vrinde o'ertuig dat 'n onwettige daad en geweldenary teen syn o'erlede broer gepleeg was, deur syn huis te omsingel en syn persoon an te tas met soldate; want 'n burger moet vollens wet, deur syn veldkornet of deur di burgerlik gesag, mar ni deur soldate, gearresteer worde ni.

Almal wat teenwoordig was maak toen 'n verbond om di onreg en smaad te wreek deur di naaste militaire pos an te val en di Engelse mag van di grense te verdrywe. Voor hulle daartoe o'ergaan stuur hulle briwe uit an al di Boere in di omtrek, om hulle op te roep na 'n byeenkoms om di teenwoordige toestand van di land te o'erwege. En **Cornelis Faber**, 'n swa'er van di Bezuidenhouts, gaan dadelik op reis na di Kaffer-koning Gaika toe, om hom o'er te haal om saam met hulle di Engelse an te val en te verdrywe. Tot aanvoerders word benoem **Hendrik Prinsloo** en **Johannes Bezuidenhout**.

Na di eerste stappe stuur hulle weer ander rondgaande briwe na aangrensende distrikte toe, onderteken deur di aanvoerders, om al di Boere op te roep tot 'n gewapende byeenkoms op 'n bepaalde dag en plaas, om di Engelse uit di land uit te ja.

Een van di rondgaande briwe val in di hande van 'n Engels-gesinde boer, en hy stuur dit na di landdros van Cradock, van der Graaf, en di stuur dit weer na Kaptein **Andrews**. Andrews ruk dadelik op met 'n party soldate en neem Prinsloo gevange, juis toen hy op di punt staat om di eerste gewapende vergadering by te woon. Hy word as gevangene na di pos van Kaptein Andrews gebreng. Di kaptein begin toen syn pos te versterk.

Twé da'e daarna verskyn omtrent 300 gewapende Boere voor syn tort met 'n opeising tot o'ergaaf en tot uitlewering van Prinsloo. Hiir kom Faber juis uit Kafferland weer terug by hulle, met di onvoldoende berig, dat Gaika hom 'n ontwykende antwoord gegé het, namelik, dat hy al syn kapteins sal oproep en dan 'n tydji sal neem om raad te hou. Di berig doet di Boere toen 'n bitji twyfel of hulle so mar dadelik sou anval. Hulle wag toen oek nog bitji.

In di tussen tyd voeg Majoor Fraser met syn manskappe sig by Kaptein Andrews en twé da'e daarna kom kolonel **Cuyler** oek daar an, en hy laat di Boere weet dat al hulle planne bekend is en dat hulle gedug sal gestraf worde.

Voor hulle egter tot vyandelikeid o'ergaan, biid di Veldkommandant Willem Nel an om onder di Boere te gaan en hulle o'er te haal om di wapens neer te lê en terug te keer.

Twé da'e lanek gaat hy daarmé vort; mar toen di aanvoerders siin, dat hy party o'erhaal, roep hulle di héle vergadering op om 'n plegtige eed af te lê,

dat hulle makkaar sal getrou bly, totdat hulle di tiranne van di grense verdrywe het. Dit was op di hoogte van **Slagters Nek**.

Kolonel Cuyler doet di ander dag morre 'n uitval met 'n trop soldate, en Kommandant Nel met 'n party Engels-gesinde Boere. Di eerste val hulle 'n voorpos van di opstandige Boere an; 30 Boere gè hulle o'er; di ander vlug na di hoof-la'er. Toen trek hulle almal terug, met hulle wa'ens en vé, na di, versterking' van Baviaans-Riviir, waar hulle goed verskans was, en 'n klein mag hulle ni kon verdrywe ni.

Daarna trek Majoor Fraser, di landdros van Stockenstroom en Kolonel Cuyler, met al hulle manskappe, gesamenlik teen hulle op—sluit hulle in—en val hulle toen op dri punte an. Toen hulle siin dat hulle ni teen so'n grote o'ermag kan staan, het hulle stilletjiiis in di nag, langs patjiiis wat hulle alleen ken, ontvlug. Di aanvoeders vlug toen na di Winterberg, wat an Kafferland grens; mar hiir sluit Majoor Fraser hulle in, met een deel van di Kaap-Korps, in 'n dipe kloof, waar hulle uitgespan was.

Johannes Bezuidenhout, Stephanus, Cornelis en Abraham Bosman, Andreas Meyer, Faber en syn vrou en syn seuntji van 14 jaar, verskans hulle toen agter hulle wa'ens en begin hulle te verdedig, so dat hulle een van di Kaap-Korps doodskit en 'n ander kwes. Mar naderhand is Bezuidenhout gesneuwel, en Faber en syn vrouw albei gekwes, so dat hulle verplig was om hulle o'er te gé.

Hulle word toen gevange geneem en na di tronk gebreng, waarnatoe nog 50 of 60 ander persone wat bekend was as deelnemers in di opstand gestuur word. Kort daarna word in di Kaap 'n Speciale Commissi aangestel om di misdadigers te vonnis.

Na 'n voorlopige ondersoek word 39 as di skuldigste uitgekiis om te reg te staan op di beskuldiging van "hoogverraad." Na 'n lang ondersoek word di vonnis gevel, dat 6 van di vernaamste anvoeders di doodstraf moes ondergaan, en dat di ander eers di doodstraf van hulle anvoeders moet ansiin, en dan, na dat hulle skuldig is an di opstand, moet gestraf worde, met ballingskap of boete, ens.

Toen di vonnis opgestuur word na di Gouverneur om dit te bekrachtig, verander hy di doodstraf van een van di anvoeders in lewenslange ballingskap.

Mar di vonnis van di ander 5 word bekrachtig, dat hulle op **Verkeerde Water**, 15 myle van Slagtersnek, nou genoem Long Hope Siding, in teenwoordigheid van di ander misdadigers, moes gehang worde.

Met 'n grote wag van soldate word hulle daarnatoe gevoer. Op di 6de Maart, 1816, word, onder di opsig van Kolonel Cuyler di treurige toebereidsels gemaak, in di teenwoordigheid van 'n grote menigte famili en vrinde van di arme ongelukkige 5 wat moes gehang worde. Di Eerwaarde Herold gaat met hulle saam na di galg om hulle te vertroos.

Mar an hulle elende sou nog geen einde kom ni.

Deur di haastige manier waarop di galg opgerig is, blyk dit nou dat dit te swak is om di gewig en di doodsworstelinge van di 5 manne te dra. Daar sak di galg met hulle inmakkaar—onwillig om hulle te dra! Di arm ongelukkige vyf nadat hulle langsaam weer bygekom is van di halwe verwurging en verstikking slinger smekend na di offisiir toe wat di uitvoering van di vonnis moes bywoon, en bid hom snikkend om genade. Di smeekgebed roer di harte van

al hulle bloedverwante en vrinde. Hulle beskou dit dadelik as 'n tussenkoms van di Voorsinigheid, en begin oek har top om genade te smee.

Mar di wreedaardige kolonel Cuyler het geen oor en geen hart daarvoor.

Di galg word gou-gou weer opgeslaan—di vyf word weer gepak, en onder geroep en geweën van hulle famili en vrinde moes hulle een ver een di leer opklim en di strop om di hals kry.

Di laaste strale van di ondergaande aandson val treurig op di vyf siiltoegende lyke, wat daar in di lug slinger, tot dat di laaste vonk van lewe uitgegaan is.

Treurig, wenend en sugtend, sit hulle vrinde daar rondom di galg, as vasgenagel an di grond. Hulle kan ni weggaan voor hulle di einde gesiin het ni.

Daar kom di laksman en sny di stroppe af. Snikkend vraag hulle nabestaande en vrinde om di lyke selwers te mag begrawe. Wreedaardig word hulle oek dit gewei'er. Onder di galg word hulle begrawe.

En terwyl ons onder hulle vrinde 'n o'eblik by hulle graf sit en nakenk, voel ons dat ons hart seg :

“Ween, Afrikaanders !—Hir lè julle vlees en bloed !—op di wreedaardigste manier gemartel. Verkeerd was dit om teen hulle o'erheid op te staan ; mar hulle het dit tog waarlik ni sonder rede gedoen ni ! Verkeerd was dit om di wapens op te vat ; mar alleen omdat hulle te swak was ! Skuldig was hulle, sê di aardse Regter ! mar wat sal di Hemelse Regter eenmaal sê ?

“Mar kom ! Dit word al donkerder !—kom,—as ons te lank hir sit, dan word ons oek beskou as samesweerders !—kom,—'n ander dag sal anbreek,—dan sal ons mo'entlik di graf by 'n ander lig siin !—kom,—ons gaan met 'n stille sug huis-toe !”—[*kijk byla'e o'er Slagtersnek.*]

VYFDE HOOFSTUK.

KAFFER-OORLO'E.

Eerste kommando onder Graham in 1811.—Kaffers teruggedrewe en forte langs di grense opperig.—Na twe jare di forte weer opgege.—Weer moord en diefstal.—Somerset gaan self met di kapteins praat.—'n hële tijd rus.—T'Slambie en Congo verdriff Gaika.—Hy vraag om hulp.—Tweëde kommando onder Fraser.—Gaika herstel.—Kaffer-inval.—Derde kommando in 1834.

EERSTE KAFFER OORLOG.

In 1812 word di eerste Kafferoorlog ten einde gebring, waarin di koloniste, met hulp van di Engelse soldate, onder bevel van kolonel **Graham**, di Kaffers buiten di limite van di Koloni gedrywe het. Di rgering het toen al lang van makkaar af, om di Boere teen di invalle van di Kaffers te beveilig; en di doodstraf het hulle daarop geset as 'n Kaffer dit waag om o'er di grense te stap.

Dit was 'n regte goeje ding. Mar daartoe was 'n sterke mag van soldate nodig om al di forte te beskerm en di land tussen-in skoon te hou van Kaffers. 'n party Boere, daartoe opgekommadeer gewapen, same met di Engelse soldate, het meer as twe jare dit gedaan; en toen het alles ook goedgegaan.

Mar di Boere was dit gou moeg; want hulle won na hulle plase teruggaan. Hulle had 'n menigte klagtes, en di een na di ander word hulle almal ontslage. Ongelukkig het di Engelse regering, na di algemeene vrede van 1815, di soldate oek verminder, veral di perde ruiters (kalvalerie), so lat dit onmo'entlik was om di gemeenskap tussen al di poste te onderhou. Di meeste forte moes toe verlaat worde, en di verdediging beperk tot di "hoofdkwatieren" te **Graham's Town**, en een of twe ander afgele'e stasies.

Di Kaffers, en vernamelik van di stam van T'Slambie en Congo, het mar net gewag op di gele'enheid, en begin toen van voor af weer di land te berowe en te plunder so ver as hulle kan bykom. Dit maak di land weer so onveilig, dat di grens-boere in November 1816 hulle nood by di Gouverneur moes kla'e, en 'n hele party hulle plase moes verlaat.

In April, 1817, het di Gouverneur, **Lord Charles Somerset**, self na di grense gegaan en 'n gesprek gehad met **Gaika**, T'Slambie, en di meeste ander grote kapteins. Natuurlik,—soos di Kaffers altyd doen—hulle verklaar almal dat hulle met hart en siil voor di vrede is, en dat di invalle deur di jong volk, buiten hulle orders, gedoen is. Di Gouverneur het hulle toen verseker, dat hy hulle nou ni sou straf ni, en dat hy ni hulle land of hulle vé wil hē ni; mar dat hulle nou moet probeer om vrede te hou. En dit lyk of dit regtig 'n goe'e invloed op hulle nitgeoefen het; want ver 'n hële tyd was alles weer stil en rustig.

'n Menigte Boere kom toen weer uit di binne-land hulle plase in di Zuurveld in besit neem. Mar toen di vé van di Boere weer vermeerder kon di Kaffers dit ni laat om weer te begin te steel ni. Want dit sit 'n Kaffer in murg en been; hij *moet* steel. As hy niks anders kan kry ni, danstel hy syn

ei'e hoed op 'n bossi en bekruip dit om dit te steel. En di ongeluk was, di Kaffers van T'Slambie en Congo kon so gemakkelik deur di bosse van di Katriviir en Visriviir in di land kom om te steel.

In 1818 was dit alweer op di ou voet; di Kaffers rowe en steel so vér as hulle kan bykom. En omdat **Gaika**, soos hulle sê, een al te getrouwe bondgenoot was van di Engelse regering, verklaar T'Slambie en Congo openlik oorlog te'en hom. Hulle o'erwen hóm in een geveg by **Amalinda**, deur di boere genoem Kommetji vlakke, neem syn vrouw en kinders af, en verdryf hom uit syn land. Sodat hy verplig was by di Engelse regering beskerming te soek. Dit het so gekom.

T'Slambie wei'er om di vé, waarvan di spore na syn kraal toe gaan, uit te lewer. Toen stuur di Gouverneur ver majoor **Fraser** met 450 man teen hom uit. Hulle trek by Trompetters Drift o'er di Visriviir en kort daarna kry hulle ver T'Slambie met 2,000 gewapende Kaffers. Hy belowe toen dat hy di gesteelde vé sal uitlewer. Mar dit was mar om tyd te wen. Majoor Fraser het toen al di vé wat hy van T'Slambie kon kry gepak, en omtrent 2,000 stuks na di Koloni gebreng en onder di Boere verdeel.

Gaika het ver syn oom T' Slambie laat weet dat hy di gestole vé moet teruggé; maar hy wou ni na hom luister ni, en toen Fraser soveul vé van hom afgeneem het word hy kwaad ver Gaika en haal 'n party van di ander Kaffer-kapteins oek o'er om same met hom teen Gaika te veg. Hulle het toen same teen Gaika opgetrek en het hom o'erwen. Hy was toen verplig om na di Koloni te vlug.

Omdat Gaika, na di Traktaat van 1817, altoos getrou gebly het, het di Gouverneur meteens 'n kommando bymakaar gemaak van 3,352 man, soldate en burgers, onder kolonel **Breerton** om Gaika weer in syn mag te herstel.

Op di derde Desember, 1818, trek di kommando by De Bruin's Poort Kafferland in en ontmoet ver Gaika met 6,000 man. Op di vyfde trek hulle o'er di Katriviir en verbrand daar 'n paar Kaffer-krale. Op di sewende trek hulle o'er di Chumi en Keiskamma en verdryf T'Slambie en syn volk, en herstel Gaika in syn mag met een persent van 11,000 beste wat hulle van di ander stamme afgeneem het.

Mar so lank as di kommando in Kafferland was, het di Kaffers di kans waargeneem om 'n uitval te doen in di koloni. Met 10,000 man het hulle o'er di Visriviir getrek en al di forte op di grense vernitig tot dig by Graham's Town. Daar was gelukkig 'n party soldate, wat ver hulle toen teruggedrywe het. In di oorlog word Landdros Stroockenstroom vermoor.

TWEDE KAFFEROORLOG.

Om di gedurige invalle van di Kaffers werd in 1819 'n ander kommando uitgestuur onder kolonel Wilshire. Di kommando het veral bestaan uit Burgers, omdat hiir toen amper geen soldate in di Koloni was ni. Mar terwijl dit 'n héle tyd neem om di Burgers uit di verskillende distrikte op te kommandeer en di pérdesikte hulle nog ophou, maak di Kaffers van T'Slambie en Congo, opgesteek deur 'n to'erdokter genoem **Makanna** di plan om Graham's Town self an te val.

Met skemerdag kom hulle uit di bosse van di Visriviir omtrent 8,000 of 10,000 man, en val di "hoofdkwartier" van di soldate by Grahamstad an. Deur di bestiring van di Voorsinigheid was daarnet gelukkig 'n paar

kanonne; sodat di klompi soldate wat daar was in staat was om hulle terug te drywe.

Mar omdat dit onmoëntlik was om di grense teen di Kaffers te beskerm, so lank as di digte bosse langs di Visrivier in hulle besit is, het di Engelse regering besluit om hulle uit di land wat tussen di Keiskamma en Visrivier lê te verdrywe. Dit is oek geluk onder kolonel Wilshire. Toen het di Kaffers vrede gehou tot in 1834; toen het hulle weer uitgebreek teen di Engelse setlaars wat gekom het in 1820. 4,659 Engelse setlaars ("settlers") is hiir angekom en di land van Sondagsrivier tot by Groot-Visrivier, wat ons Zuurveld noem, is an hulle gegé om te woon.

Onder di setlaars was daar oek baing bekwame manne. So word daar melding gemaak van **John Fairburn** en **Thomas Pringle**. Hulle twé gé in 1824 di koerant, di *Commercial Advertiser*, uit. Di Gouverneur, **Sir Charles Somerset**, was baing daarteen, want in di koerant sê hulle hom n t wat hulle wil. Hy (**Somerset**) sê toen dat in vervolg di "Advertiser" net kan uitgegé word, as dit eers o'ergekyk is deur imand wat di Gouverneur anstel. Dit wou hulle ni en Fairburn gaan na England en verkry toen di reg om di koerant uittegé sonder dat di Gouverneur daars o'er te sê het. Van toen af dagteken di *vrydom van di pers hiir*.

DERDE KAFFEROORLOG.

En nou kom ons by di derde Kafferoorlog. Di Kaffers begin weer te steel en te moor. Want dit was altyd di oorsaak van elke oorlog. So het hulle, onder andere, van 'n sekere boer, Nel was syn naam, 7 pèrde gesteel. Hy klaag syn nood by di magistraat en di stuur ver Luitenant Sparks met 'n patrolje om di pèrde terug te vra. Di Kaffers wou dit ni terug gé ni, en toen het hulle 'n party van di vé van di Kaffers in di plaas daarvan afgeneem, waarom hulle Luitenant Sparks met 'n asegaai gekwes het. Endit was nogal Kaffers wat beskou werd as vrinde van di Engelse regering, en wat op neutrale (onsydige) grond woon.

Dit kon natuurlik ni somar deur di vingers gesiin worde ni, en 'n deel van di "Cape Corps," onder Luitenant **Sutton**, kry orders om al di Kaffers wat in di omtrek woon o'er di grense te drywe. Hiir was 'n menigte Kaffers saamgepak, en toen hy hulle anseg om di land te ruim wou hulle ni hoor ni. Hulle het toen 'n party vé van di Kaffers afgeneem en gesé dat hulle di vé so lank sal hou, totdat hulle eers Nel syn pèrde terug gegé het. Di Kaffers het hulle toen angepak, en een van di soldate gekwes, so dat hulle verplig was om di vé weer op te gé en met grote moeite werd hulle gered deur 'n party soldate van Fort Beaufort.

In September begin Makomo syn volk opstandig te worde en vermoor 'n party Boere an di Katrivier. Binnen die 14 dage het hulle 44 mense vermoor, 369 huise verbrand en 172,000 stuks vé geroof. Di 21ste Desember maak tussen di 8,000 en 10,000 Kaffers 'n inval in di Koloni, en voor di einde van di jaar was Grahamstad, di dorp Salim, en di Sendelingstadi Theophilus, di enigste wat nog vry was; al di ander plase langs di grense het hulle verniil en geplunder.

Toen di nuws an di Kaap ankom, word **Kolonel Smith** dadelik met 'n party soldate na di grense gestuur, en hy bereik Grahamstad ('n distansi van 600 myle) in ses dage tyd. Di Gouverneur, **Sir Benjamin D'Urban**,

volg Kolonel Smith en kom an Grahamstad op 20 Januari om stappe te neem om di Kaffers uit di Koloni terug te drywe, en in hulle eie land an te val.

Hy maak Fort Wilshire tot syn hoofkwartier, en stuur daarvandaan 'n vertronde boer, Van Wijk, na di Opperhoof **Hintza**, om hom an te sê, dat as hy di ander Kaffers in beskerming neem, en di vé wat hulle gesteel het in syn land ontvang, dan sal hy hom as 'n vyand behandel. Toen hy op 14 April by di Kyrvivier kom (di grens van Hintza syn land), vaardig by 'n gebod uit, dat syn manskappe ver Hintza gen kwaad moet doen ni, omdat hy hom nog ni beslis vyandig gedra het ni. Mar toen, op di 21ste April, 'n party van 30 man, onder Luitenant Armstrong, deur di Kaffers van Hintza vermoor is, verklaar hy openlik oorlog teen hulle.

Di oorlog word toen ernstig, en in 'n paar dage het hulle 'n menigte vé teruggeneem, en 'n kraal verower waar hulle dag dat Hintza in verskuil was. Toen hy sien dat dit ni sal goed kom met hom saam ni, kom hy met 50 van syn volk om vrede te maak. Hy was gewillig om 50,000 beeste en 1,000 pèr te te betaal, en om di moordenaars uit te lewer, en skalevergoeding te betaal an di wedewes wat hulle mans verloor het. Hy self, en syn seun Kreli, en syn broer bly gevange as sekuriteit, tot dat alles sal betaal wees.

Di kommando vertrek toen daarvandaan af. En net soos dit bekend was, begin di volk van Hintza al di Fingoes (di Fingoes was bondgenote van di Engelse regering) wat onder hulle woon te vermoor. Soos di Gouverneur dit hoor, laat hy Hintza voor hom bring, en dreig hom, as hy ni dadelik an di moordery 'n einde laat kom ni, dat hy ver hom, en syn seun, en syn broer an diselfde boom sal laat ophang, waaronder hulle toen sit.

Toen Hintza sien dat syn lewe in gevaar was, stuur hy daadlik 'n boodskap an syn volk om op te hou met moor. Soos di Fingoes an di anderkant van di Kei was kry Hintza weer syn vryheid; maar hy wou liwer in di kamp bly. Hy stel toen voor an Kolonel Smith, om met hom saam te gaan na syn land, waar hy di beloofde vé sal uitbetaal. Op pad daarnatoe probeer hy om te ontvlug; mar hy word doodgeskiet. Di Gouverneur heg toen di land tussen di Kei en di Keiskamma an di Koloni, onder di naam van Adelaide.

Di ander Kaffer-kapteins was toen oek al so moedeloos deur dat hulle mar gedurig verloor, dat hulle op 13 Augus om vrede vraag. Di skade wat hulle di Boere veroorsaak het deur di verniling van hulle plaase en di verbrand van hulle huise was omtrent £290,000, en di oorlog self het omtrent £300,000 gekos. Deur di gedurige kwelling van di Kafferoorloge en andere omstandighede was 'n menigte van di Boere wat op di grense gewoon het vryplig om hulle plase te verkoop, en di Koloni te verlaat en o'er di Grootrivier en Vaalrivier te trek. Mar daarvan sal ons omslagtiger vertel in 'n ander deel van ons Geskiedenis.

SESDE HOOFSTUK.

KAFFEROORLO'E.

(Vervolg.)

Oorlog van 1846.—“ Britse Kafferland ” an di Koloni geheg.—Vyfde Kafferoorlog in 1850 en 1851.—Kafferpolise loop o'er.—Kaffers o'erstroom di Oostelike distrikte.—Burgers van di Westelike Provinsi oek opgekommendeer.—Kaffers verslaan.—Algemene vrede.

VIIRDE KAFFEROORLOG.

Wat van di tyd af tot 1846 gebeur is, is van minder belang : daarom sal ons mar angaan met di Kafferoorlog van 1846.

Wat anleiding daartoe gegé het was dat 'n boer an di kant van Groot Visrivier doodgeskiit is deur di Kaffers. Di ongelukkige man is doodgeskiit terwyl hy en ander boere wou perbeer om hulle vé wat di Kaffers gesteel het terug te kry. Op diselfde tyd is oek 'n ander boer, Grobbelaar, op 'n ander plaas deur di Kaffers doodgeskiit.

Sir P. Maitland, di nuwe Gouverneur, gaan toen self na Kafferland waar hy op 9 September 1844 'n nuwe vredeverbond met di Kaffers sluit,

Di Kaffers gedraag hulle toen ver 'n klein tydji goed. Mar op 21 Jannewari 1845 moes hy alweer na Kafferland gaan om met hulle 'n byeenkoms te hou. **Sandilli**, di kaptein van di Gaikas, was ni teenwoordig ni. Hulle het hom naderhand eers o'ergehaal om di nuwe o'ereenkoms te teken.

Kort daarna begin di Kaffers weer van vooraf te steel en te moor. Di Boere kom toen by makkaar en stuur 'n memori na di Gouverneur om hulp. Daarin klaag hulle dat di Kaffers al weer tiin Boere hulle plase afgebrand en verniil het, en dat hulle omtrent 17,000 skape, en o'er di 500 pèrde en besteesteel het.

Op 31 Maart 1846 verklaar di Gouverneur oorlog teen di Kaffers. Op 11 April trek di kommande op. Mar dit lyk of hulle gedag het : “as di Gouverneur twé jaar tyd kan neem om di oorlog te verklaar, dan kan ons oek wel 'n bitji tyd neem om di Kaffers an te val.” Wat was di gevolg ? Op 15 April neem di Kaffers 63 provisi-wa'ens af ; en kort daarna nog 41 wa'ens by Trompettersdrif. Fort Peddi val di Kaffers an, skii't 'n heelparty mense dood en neem 4,000 besteeste af.

Di eerste neerlaag van enige belang wat di Kaffers gely het was op 1 Juni, toen **Kolonel Somerset** hulle an di **Gwanga** ontmoet en verslaan het. Daarna val di kommande di Tamboekis an, verslaan hulle, en neem 'n menig-te af.

Sandilli smeek nou om vrede. Di Gouverneur gaan toen na Blokdrijf om met hulle te onderhandel en syn voorwaarde was : dat hulle 20,000 stuks vé moes betaal en 2,500 geware oppé, en dat hulle na di o'ersy van di Chumi moet trek.

Di Gouverneur was toen nog ontevrede met di gedrag van **Kreli**, en

stuur hom 'n boodskap dat hy moet vergoeding doen ver di mishandeling van Britse onderdane en ver di wegsteek van gesteelde vé in syn land. Kreli laut hom gerus twé maande wag en stuur hom ni eens 'n antwoord ni. In Desember stuur di Gouverneur hom weer 'n boodskap, dat hy 15,000 stuks vé moet betaal, anders sal hy oorlog verklaar teen hom. Toen hy hiiran oek gen gehoor wou gé ni, was di Gouverneur verplig om o'er di Key te trek met di kommande, en binnen enige dage het hulle 10,000 stuks vé van hom afge-neem.

In tussen tyd word di Gouverneur weggeroep na Engeland en was verplig om di sake so in di war te laat bly. Syn opvolger, **Sir H. Pottinger**, besluit om di oorlog weer vort te set, en **Pato** en andere kleine kapteins tot vrede te dwing.

Mar omdat di kommande ver di grootste gedeelte ontbinde was, het hy grote moeite gehad om "vrywilligers" te kry.

Toen Sandilli siin dat di Gouverneur ni in staat was om di andere opstandige kapteins te bedwing ni, stuur hy 'n boodskap an di Gouverneur, uit naam van di ander kapteins : dat di sake so moet bly as voor di oorlog en dat hy hom ni wil onderwerp ni. Party van syn volk begin dan oek weer fluks op vé te steel.

Di Gouverneur dreig hom toen, as hy di diwe ni uitlewer en skadevergoeding betaal ni dat hy hom na Robben Eiland sal laat breng. Toen stuur hy 'n paar bokke terug en weier ewe brutaal om di volle getal te gé en di diwe nit te lewer. Di Gouverneur trek op met so veul mense as hy had om hom gevange te neem. Mar, ja wel, 'n Kaffer is mos poliits: hy weet om te vlug.

Di kleine kommande word toen angeval deur 2,000 van syn volk. Met di grootste moeite van di wêreld bereik hulle Blokdrijf, nadat hulle 15 dage gevég het en daarby 'n offisiir en verskeie manskappe verloor het.

Di listige Sandilli gé nou voor dat hy gewillig was om di ander gesteelde vé nit te lewer; mar di Gouverneur wil di diwe hê en al di wapens, en dit wou hy ni gé ni. Toen di kommande sterk genoeg was, het di Gouverneur Sandilli angepak, en op 19 Oktober het hy hom o'ergegé met 80 van syn volk.

Di gelukkige uitslag van di onderneming teen Sandilli gé di kommande toen moed om Pato en Kreli oek an te pak. Op 31 Oktober kom hulle in anraking met 800 Kaffers wat sterk verskans was in di kraal van Pato langs di Key. Binnen 20 minute word di Kaffers daaruit gedrywe, met verliis van mar 2 man an ons kant. Op 19 November neem hulle 'n menigte vé, en op 23 Desember gé Pato hom o'er; sodat di oorlog nou klaar was. Al di land tussen di Keiskamma en di Key word nou ver Britse grond verklaar, onder di naam van "Britse Kafferland."

VYFDE KAFFEROOLOG.

En nou kom ons by di vyfde Kafferoorlog. In di begin van 1850 was daar gedurig berigte dat di Kaffers hulle klaar maak ver oorlog. Sir H. Smith het self twé maal na Kafferland gegaan. Mar omdat hy ni so goed met di Kaffers bekend was as di Boere, kon hy gen gevaar siin ni, en wou gen toebereidsels maak voor dat di Kaffers weer di land o'erstroom het ni.

In di begin van September was dit algemeen bekend, dat di Kaffers al hulle vé begin op te slag, veral di volk van Kreli en Sandilli; en dit was 'n sekere

téken van oorlog. Di Gaikas van Pato bly getrou. Op 19 Desember had Pa'to 'n byeenkoms met 5,000 van syn volk, wat belooft dat hulle di vrede sal bewaar.

Op di 24ste Desember trek 600 man teen Sandilli op. Toen hulle deur di Boomkloof langs di Keiskamma moes trek word hulle o'erval deur Sandilli, en was verplig om met grote verlies terug te trek. 21 Man en 1 offisiir is doodgeskiet en 12 gekwes. Op pad na Fort White kry hulle toen nog di lyke van 15 ander wat di Kaffers vermoor het. In diselfde tyd val di Kaffers nog dri forte **Woburn, Auckland, en Johannesburg** an, plunder en verbrand dit, en vermoor di mans op 'n gruwelike wys. Op di dri plase alleen het di Kaffers in di sestig man vermoor, en di vrouens en kinders het hulle laat gaan, nadat hulle van alles, selfs van hulle klére geplunder was.

Di Gouverneur was opgesluit in Fort Cox, en di Kaffers het al di gemeenskap met di Koloni ver hom afgesny. Di soldate van di fort het 'n nitval gedoen; mar hulle is teruggedrywe deur di Kaffers. Twintig soldate en twe officire is gesneuwel en omtrent net so veel is gekwes, en een kanon val oek in hande van di Kaffers.

Enige dage daarna het Sir Harry, in private klere, an di hoof van 250 man 'n pad geslaan deur di Kaffers heen, en op 'n wonderdadige wyse het hy King William's Town bereik.

In tussen tyd ontstaan daar weer andere moielikhede. Di Kaffer-polisi, wat opgerig was om di grense teen di invalle van di vyandige Kaffers te beskerm, begin op di 28ste Desember so mar op di soldate te vuur, en gaan met pèrde, gewere en ammuni na hulle landgenote o'er.

Op di 27ste Desember begin 'n Kaffer-kaptein, **Hermanus**, wat permissi gekry het om hom neer te set op di Hottentots-stasi Blinkwater, met syn anhang openlik te steel en te moor.

Op di 28ste Desember loop di Kaffer-polisi van Whittlesea oek na di vyand o'er. Hulle maak met di ander same 365 man uit. Daardeur word di Kaffers toen so vrypostig, om di héle Oostelike Provinsi te o'errumpel.

Dit was 'n akeligheid! Di Kaffers o'erstroom di land by duisende—hulle moor en plunder so vér as hulle kan bykom! Di arme Boere moes alles verlaat, en mar hals o'er kop vlug om hulle léwe te redde.

Imand wat dit gesiën het kan dit nooit weer vergeet ni. Ver dri dage agtereen was di pad na Uitenhage letterlik onpassawel. Honderde en honderde vlug met hulle wa'ens en vé. Witte vrouens en jonge meissiis voor di tou! Kaffers op pèrde agterna! En vóór di einde van di jaar kon 'n mens di Kaffervure siin brande op di Zuurberg, 150 myl vér in di Koloni in.

Op di 7de Jannewari 1851 val Hermanus met syn anhang di soldate-pos Fort Beaufort an; mar hulle word terug geslaan, met 'n verlies van 50 man, waarvan Hermanus self één was.

Nadat di Gouverneur van Fort Cox gevlug en in King William's Town angekóm het, kommandeer hy di burgers van di Oostelike Provinsi op. Mar hulle kon an syn opróeping gen gehoor gé ni, omdat hulle ni vrouens en kinders so mar an di genade van di ontrouwe Hottentots in so'n tyd kon o'erlaat ni. Di Gouverneur was toen verplig om di burgers van di Westelike Provinsi op te roep.

Op di 1ste Mei had di Gouverneur 'n mag bijmakaar van 9,500 man. En tog, deur slegte bestiir en werkeloosheid laat hulle di Kaffers-regtig weer di

Koloni o'erstroom, en uit di distrik van Somerset alleen, binne 6 weke tyd, 5,000 beeste, 20,000 skape, en 3,000 pèrde wegsteel, en 200 plase afbrand.

Di gouwerneur siin toen dat hy ni in staat was om, met di mag wat hy had, di Kaffers te keer ni. Van Mei tot in Oktober het hy in verskeie slage 12 offisire en 195 man verloor wat doodgeskiit is, en omtrent 400 was gekwes. Hy neem toen 'n besluit om di Amatola's van twé kante an te val, en dit is hom oek so vèr geluk, dat hy o'er di 50,000 beeste afgeneem het en verskeie krale afgebrand en vernitig het.

In di tussèn tyd word Sir Harry Smith weggeroep en **George Cathcart** as Gouwerneur in syn plaas benoem. Syn eerste onderneming was teen di veradelike Hottentots, en hy het hulle heeltemaal tot onderwerping gebring.

Op di 6de Augus 1852 begin hy teen Kreli. Hy beskuldig hom, dat hy as Grootopperhoof ni syn invloed gebruik het om di Gaika-opstand te onderdruk ni, en eis van hom skadevergoeding. Hy weier om dit te betaal. Di gouwerneur trek teen hom op. Mar Kreli het syn krale verlaat en met syn volk dipèr land-in getrek. Di Gouwerneur doen 'n inval in syn land en neem omtrent 19,000 staks vé.

Op di 15de September trek di Gouwerneur op na Waterkloof en verdrijf **Makom** en 'n paar ander kapteins daarvandaanaf. Di vollende maand gé nog twé Tamboeki-kapteins hulle o'er.

Ondertussen gaan di oorlog nog vort in Britse Kafferland; mar di Kaffers en di Hottentots was al so uitgeput, dat hulle verplig was om vrede te vra. Kreli en Sandilli laat weet dat hulle gewillig is om hulle te onderwerp, en na di o'ergaaf van 100 gewere en di gewere wat di Kafferpolise mégene in het, en nadat hulle beloof het dat hulle ni weer na di land sal kom wat hulle vroe'er bewoon het, word di vrede met hulle g'sluit. En hiermé eindig 'n grote Kafferoorlog.

Sir George Cathcart maak toen di vollende o'ere nkoms met di Kaffers;

1) Dat an di **Fingoes** wat as slawe deur di Kaffers behandel worde, moet lande gegé worde in di distrik Victoria Oos.

2) Dat di land ten noorde van di Amatolas verdeel word in plase, en an boere sal gegé worde.

SEWENDE HOOFSTUK.

DI BANDITE-KWESSI.

Onverwagte storm.—Engeland wil ons opskeep met syn Bandite.—Algemeene ontevredenheid.—Skip anker in Simonsbaai.—‘Pledge.’—Di skip met Bandite vertrek.

Di jaar 1849 het stil begin. Mar onverwags kom daar 'n onvoorsiene storm op. Op 10 September, 1848, gé di regering in England an di Sekretaris van Staat las om di menigte bandite, waar hulle in England gen raad mé weet ni, na di Koloniste stuur. Di Sekretaris besluit to'n dadelik om 'n party van di bandite na di Kaap-koloni af te skeep, omdat di koloniste klaag o'er gebrek an werkvolk. Net soos dit hiir bekend word, was dit 'n onvergenoeigdheid o'er di lengte en breedte van di Koloni, en di bevolking staan eenparig op om di smet af te weer.

Di Kaapstad (tot syn o'er gesé) het di voortouw gevat, en op 'n grote vergadering, op 19 Mei, het hulle 'n party besluite geneem, waarin hulle di regering in England daaran herinner, dat hiir reeds in 1842 objeksi gemaak is om 'n partij jonge misdadigers ('juvenile delinquents') van England hiir te ontvang, en dat di Regering in England toen toegestem het dat di koloniste eers moet geraadpleeg worde vóór sodanige 'n stap geneem word; dat in di vorige maand, November, nog di Gouverneur, op aansoek van di Sekretaris van Staat ver di Kolonist, di gevoelens van di koloniste gevraag het of hulle van di Engelse bandite ('Ticket-of-leave Convicts') wil hê, en dat hulle gesé het, *né*; en dat hulle nou oek di bandite-skuim van Engeland volstrek ni wil ontvang ni. Hulle het hulle toen plegtig verbinde om di bandite ni te neem ni, en met hulle niks te doen te hê ni; en di Gouverneur gevraag em ni toe te laat dat hulle hiir land ni, en belooft om al di onkoste te dra wat daarvan mag kom.

Op 4 Juli word 'n grote veradering op di Parade gehou, waarop ruim 7,000 mense teenwoordig was. Di mense was woedend. Di opskudding het hulle naderhand di naam gegé van di "*Anti-bandite beweging*." Di beweging het naderhand verder gegaan in Stellenbosch, Paarl, ens. Onder di anvoerders word di name genoem van Rutherford, Ebdon, Fairbairn, Stein, Ross, Ans-dell, Wicht, enz.

Op 19 September anker di Engelse skip *Neptune* met di Bandite in Simonsbaai. Mar di koloniste wou hulle ni laat lande ni. Toen maak hulle di 'pledge' nog strenger. Gouvernment-kontrakteurs—slagters—bakkers—kêrsemakers—kortom al di klasse word verbii deur di "*Anti-bandite Vereniging*" om di Engelse soldate, en skeepsvolk, en burgerlike amptenare te voorsien so lang as di kwessi nog gaande was. En as een dit doen om di regering te voorsien dan kom hy onder di 'pledge': gen een gaan met hom om ni, en as hy uitkom dan word hy met bedorwe eiers gegoi.

Di skip is 5 maande in Simonsbaai gebly—(maar gen bandiit mag syn voet an wal sit ni)—en toen kom di order nit Engeland, dat di kaptein na 'n andere koloni moes vertrek. Di skip vertrek op 13 Februar 1850. So werd ons land gelukkig gered van o'erstroom te worde van Engelse skurke en diwe,

AGSTE HOOFSTUK.

MERKWAARDIGSTE GEBEURTENISSE (1846—1855).

Pottinger.—Harry Smith.—Britse Kafferland.—Slag van Boomplaas.—Cathcart.—Oorlog teen Moshesh.—Basutos klop di Engelse uit by Berea.—Hoe di Engelse Geskiedenis skrywe.—Parlement opperig.—Kopermyne.—Oranje Vrystaat opperig.—Sir G. Grey.—Syn politiek.

In 1846 en 1847 was di vierde grote Kafferoorlog, wat ons al van vertel het. In di tyd is **Sir Peregrine Maitland** teruggedroep en **Sir Henry Pottinger** angestel as Gouverneur. Di rede daarvan gé Graaff Grey self op: "Omdat daar gen einde kom an di Kafferoorloge ni; omdat daar so veel publike geld vermors word; omdat di private eiendomme van di boere so verniel word: omdat di landbou moet stilstaan, en di mense mar altyd in doodsgevaar was." Daaran wou di regering in Engeland 'n einde maak.

Toen dit onder Gouverneur Pottinger ni beter gaan ni, het di regering in Engeland in 1847 **Sir Harry Smith** uitgestuur ver Gouverneur, omdat hy 'n knappe generaal was. Hy is angekom op 1 Desember 1847 an di Kaap en op 17 Desember was hy al in Grahamstad, waar hy met grote eer ontvang is. Op diselfde dag het hy 'n proklamasie uitgevaardig waarin hy byna 50,000 viirkante myle grond an di Koloni toevoeg, en verklaar dat di grense verder sal wees: an di Noorde kant Grootrivier (Oranjerivier), en an di Ooste sy di Keiskammarivier. Op 23 Desember het hy 'n grote vergadering gehou met di vernaamste Kafferkapteins in King William's Town, en toen het hy di hële land tussen di Keiskamma en di Kei verklaar ver 'n aparte Engelse koloni, onder di naam van Britse Kafferland. Op 7 Jannewari, 1848, het hy al di kapteins wat in Britse Kafferland woon laat sweer, dat hulle sal getrou wees an di Engelse regering, di moordenaars sal straf, en ophou met hulle towery en stelery. Op 17 Jannewari is Kreli in King William's Town angekom, en vrede gesluit. So het di oorlog van 1846 en 1847 ge'eindig, nadat dit di regering meer as 'n miljoen ponde sterling en 'n menigte sile gekos het.

In 1848 was dit o'er Grootrivier so woelig, dat di Gouverneur daarnatoe gegaan is, en di traktaat met di Grikwas weer reg gemaak het, en 'n traktaat met Moshesh angegaan, en di Engelse regering o'er di Boere geproklameer het, soos Gouverneur Maitland al in 1845 verklaar het. Di Boere wou hulle daaran ni onderwerp ni. Daardeur is di oorlog tussen di Boere en di Engelse ontstaan, waarvan di slag van **Boomplaas** nog in gedagtenis is. Mar daaraan meer in di vollende deel van ons geskiedenis.

In 1848 het Sir Harry Smith nog voorgestel dat di Koloni 'n Parlement moet hê, en di hële Koloni was daarvoor.

In 1849 was di Banditekweni. Mar daarvan het ons al vertel in 'n ander hoofstuk.

Van 1850 tot 1852 was hiir weer 'n ellendige Kafferoorlog, waarvan ons al di hoofsaak beskrywe het. Op 14 Jannewari skryf Graaff Grey uit England dat di regering daar ontevrede is dat di oorlog so lank duur, en dat hy di

bestuur nou in ander hande moet g . Na Sir Harry Smith is **Sir George Cathcart** gekom in Maart, 1852, en gebly tot 5 Desember, 1854. Di instruksies wat di nuwe Gouverneur uit England gekry het was, dat hy di Kaffers dadelik moes onderwerp, en dat di Engelse regering net belang het by di Kaapen Tafelbaai ver hulle sk pe, maar dat hulle gen grond verder land-in wil h  ni.

Omdat Moshesh, di opperhoof van di Basutos, ver Kreli gehelp het in di oorlog teen di Engelse, daarom stuur di Gouverneur 2,000 soldate om hom te straf. Mar ja wel, in 1853 by **Berea** het di Basutos di Rooibaatjies tog lekker uitgeklop. Op 13 Desember, 1852, trek di Gouverneur o'er di Grootrivier met di soldate, en toen hy by di Sendelingstasi Platberg kom, stuur hy 'n boodskap an **Moshesh**: dat hy 10,000 stuks v  en 1,000 p rde skadevergoeding moet betaal, omdat hy ver Kreli gehelp het, en as hy ni wil betaal ni, dan sal hy oorlog verklaar teen hom. Moshesh laat ver hom terug weet: dat hy nog eers daaro'er sal raad hou of hy di skadevergoeding sal betaal. En van oorlog s  hy: "Moet ni so gou praat van oorlog ni; ek hou ni van oorlog ni; mar jy weet as jy 'n hond slaan, dan wys hy syn tande." Di Gouverneur was daaro'er so geberg, dat hy Moshesh ni eens wou tyd g  om syn kaptein by makkaar te roep en te raadpleeg of hulle di boete sal betaal of ni. Hy trek op teen Moshesh en op 20 Desember ontmoet hulle makkaar by Berea (onvergetelike plek), en daar het di Basutos di Engelse o'erwen.

Omstandig kan ons ongelukkig di slag ni beskrywe ni; want in di Engelse geskiedenis word so gemaak: as di Engelse o'erwen, o ja, dan word daar 'n grote bohaai van gemaak; mar as hulle verloor, dan blij hulle mar mooi stil daarvan. So oek hiir. Laat ons hiir 'n voorbeeld daarvan g . Di uitvoerigste Engelse Geskiedenis van di Kolonie s  daarvan (*Wilmot en Chase*, p. 466):—"His Excellency did not take the hint (viz: of Moshesh "that a dog when beaten shows his teeth,") persisted, and the battle of the Berea, or rather route, ensued on the memorable 20th, over which 'untoward event' it is judicious to draw a veil, for it was not a success." ("Di Gouverneur wou Moshesh sijn raad ni opvolg ni; hy het syn kop gevolg; en daarop is di slag van Berea, of liwers di nederlaag, gevolg, en dis verstandig om o'er di ongelukkige uitslag 'n sluier te trek, want dis gen gelukkige onderneming.") Dis mooi! Voilens di beginsel dan kan 'n s rywer van 'n geskiedenis mar altyd beskrywe wat tot voordeel is van syn kant, en wat tot di skande strek van syn volk, daar kan hy mar " 'n sluier o'er trek!"

Mar nog mooier. In 'n ander boek s  Wilmot uitdrukkelik (*"History of the Cape Colony, for use in Schools,"* p. 107): "As there was no doubt that the Basuto Chief Moshesh had been an ally of Kreli's, a force of 2,000 troops was sent across the Orange river to chastise him; but the battle of Berea which ensued, resulted in a victory to the Basutos," etc. (Duidelik, "die uitslag was, dat di Basutos o'erwen.") En in 'n ander boek s  diselfde Wilmot (*"Colonial Handbooks,"* waarin voorkom, "A Historical and Descriptive Account of the Colony of the Cape of Good Hope," p. 23): "General Cathcart arrived in March, 1852; and it was in July of this year that a grand and successful attack was made upon the Kafirs entrenched in the Waterkloof, and in December that Moshesh, having failed to furnish the indemnity, was defeated at the battle of Berea," etc. (Duidelik ges , "di Basutos het verloor)."

Dis nou 'n mooi staaltji hoe di Engelse geskiedenis skrywe. Op een plek is dit: "dis verstandig om daar mar 'n sluier o'er te trek, want di uitslag was

ni gelukkig ni." Op 'n ander plek is dit : "Di Basutos het *gewen*," ("a victory to the Basutos.") En weer in 'n ander boek van diselfde skrywer word vertel : "Di Basutos het *verloor*," ("Moshesh was defeated at the battle of Berea.") Wat is nou waar? Wat moet 'n mens nou glo? Gelukkig leef daar nog genoeg ooggetuige om te verklaar wat waarheid is.

In 1853 is di vyfde grote Kafferoorlog ge'eindig; mar dit het di regering nagenoeg twé miljoen ponde sterling gekos. Gouwerneur Cathcart het begin om di Boere wat gediin het op kommandos plase te gé op di grense, en dit was 'n betere beskerming ver di Kolonie, as al di forte wat hulle gebou het. Van toen af het di land 'n bitji rus gekry van di Kaffers.

Op 21 April 1853 kom hiir orders van England om 'n Parlement op te rig in di Koloni. Di bepaling was toen : Elke Britse onderdaan wat 21 jaar oud is, en wat 'n inkom het van £50 per jaar of wat £25 per jaar uitgé, kan geregistreer worde as stemgeregtigde. Daar is twé Huise : Hoger Huis en Lager Huis, of anders, Wetgewende Raad en Wetgewende Vergadering. Di Hoger Huis het 21 lede; 11 word gekiis in di Westelike en 10 in di Oostelike Provinsi. Nimand kan ver di Hoger Huis gekiis word ni of hy moet vasgoed besit ver di waarde van £2,000. Di Hoofdregter van di Koloni is voorsitter in di Raad. In di Lager Huis is 66 lede, 34 van di Westelike en 32 van di Oostelike Provinsi. Hu'le kiis ver hulle 'n voorsitter uit een van di lede. Di Parlement moet minstens eenmaal in di jaar sitting hou. Di Koloniale Sekretaris, di Prokureur-Generaal, di Tresoriir, en di Auditeur, kan in albei Huis : sit en deelneem an di diskussies; mar ni stem ni. Gen besluit van di Parlement sal as wet gangbaar wees ni, voor di Gouwerneur dit onlertek'n uit naam van di Koningin. Di lede van di Hoger Huis word gekiis ver tiin jaar; mar alle 5 jaar is daar weer 'n verkising, dan van tiin en dan van elf lede; di wat by di vorige kising di minste stemme gehad het moet dan atré. Di lede van di Lager Huis word gekiis ver vyf jaar. Deur Akte No. 3 van 1865, waarin Brits Kafferland angeheg word an di Koloni, word di getal lede van di Parlement vermeerder.

Di kiiswet is eger in 1892 verander, di okkupasi kwalifikasi is verhoog van £25 tot £75, met di byvoeging dat nimand kan stem ni of hij moet kan lees en skrijwe. In plaas van 21 het di Hoger Huis nou 22 lede. Di getal van di Lager Huis is nou 76. Di lede van di Hoger Huis word gekiis ver 7 jaar, terwyl di van di Lager Huis mar ver 5 jare gekiis word. Di Ministeri bestaan nou uit di Koloniale Sekretaris, di Tresoriir-generaal, di Prokureur-generaal, di Kommissaris van PublikeWerke en Kroonlande, di Minister van Landbou. Hulle kan in albei huis; praat, maar net in di nuis stem waarvoor hulle gekiis is.

Di eerste sittings van di Parlement was op **1 Juli 1854**. Sir C. Brand was di eerste "Speaker," en is dit gebly tot 1874, toen het hy bedank en is Prokureur D. Tennant gekiis.

In 1854 was 'n grote opspraak van di Kopermyne. Dertig Maatskappye is operig om te gaan grawe, met 'n Kapitaal van £1,393,000. Mar 'n menigte is bankroet geraak. Mar later het dit beter gegaan. Van 1858 tot 1867 was di gewone opgaaf al jare 4,000 ton koper, wérd £98,000.

Op 26 Mei 1854 vertrek Sir G. Cathcart uit di Koloni na di Krim-oorlog, waar hy geval is in di slag van Inkerman. In di selfde jaar het di Engelse hulle onttrek an di Boere o'er di Grootrivier. Toen di Basutos hulle geklop,

het, toen laat hulle di land staan, en laat di Boere vry om voortaan ver hulle te beskerm teen di Basutos. Di Boere het di vryheid gebruik en di Oranje Vrystaat opgerig, met 'n President en 'n Volksraad an di hoof. Daarvan meer op syn plek.

Sir George Grey was hiir Gouverneur van 5 December 1854 tot 15 Augustus 1861. In syn "Opmingsrede" van di Parlement het hy hom uitgelaat o'er di grens-sake. Syn plan was om di grond tussen di Boere en di Kaffers te laat bewoon. Hy het di regering in England gevraag om 1,000 soldate wat op pensioen afgegaan is hiirnatoe te stuur en hulle dan daar grond te ge om te woon; en later di getal te vermeer tot 5,000. Hy kon dit egter ni verkry ni. Mar toen is di "Duitse Legioen," na hulle ontslag van di Krim-oorlog, hiirnatoe gestuur om op di grense te woon. En dit was net 'n flukse plan van Sir G. Grey.

Verder was syn politiek om di Kaffers te leer werk. So het hy hulle gehuur ver publike werke. Uit 'n rapport van 12 Desember 1855 blyk dit dat daar toen o'er di 900 Kaffers werk an Gouvernementsgebouwe, wege, ens. Dit was oek goed.

En om di verderfelike invloed van hulle to'erdokters teen te gaan, het hy ver hulle 'n Hospitaal opgerig in King William's Town, onder opsig van Dokter Fitzgerald. In een kwartaal van 1856 het hy 2,278 pasi'ente in di Hospitaal gehad; daarvan was 1,576 Kaffers. 'n Snaakse brief het een van di Kaffers wat gesond geworde is geskrywe an di Koningin op 23 Juni, 1856 :—

"Baing danki, myn liwe Koningin Victoria, dat jy ver myn 'n goeie dokter en 'n knap man, gestuur het. Ek was 16 jure blind, myn Moeder en myn Koningin, mar nou kan ek weer goed siin. Ek siin alles. Ek kan di sterretjiis en di maan en di son alles siin. Eers moes ek gelei worde, maar nou, myn Moeder, o! myn Koningin, nou kan ek allénag loop. Mog ons liwe Here jou segen so lang as jy lewe op aarde! Mog God myn Moeder segen! Word tog ni moeg om ons swakhede te verdra ni, o Koningin Victoria!

"MAHLATI ZIKALI."

Dan het Sir G. Grey nog an di Kafferkapteins jaarlikse salarisse g'gé, op voorwaarde dat hulle ver hulle goed moet gedra. Di salaris was van £30 tot £75, na hulle rang; alles te same al jare £580.

In 1855 is di wet om Distriksrade an te stel deurgegaan. Di Distrikerade is omtrent soos di Heemrade eers was. Een van di voordele hiirvan was dat di Boere leer om meer belang te stel in publike sake; hulle moet di lede kiis, en di wat gekiis worde moet sorg ver di publike wege, ens.

NEGENDE HOOFSTUK.

MERKWAARDIGSTE GEBEURTENISSE (1856—1868).

Byna weer 'n Kaffer-oorlog.—Parlement stem grote somme geld ver Immigrasi en publike werke.—Wellington Spoorweg.—Breekwater.—Plekkeis.—Standbeeld van Sir G. Grey.—Oidium.—Woekerwet.—Sir P. Wodehouse.—Li Koloni in skuld.—Kerk-kuessis.—Oorlog tussen Vrystaat en Basutos.—Telegraaf.—Storm in Tafelbaai en brand in Swellendam.—Basutos ver Britse onderdane verklaar.

In 1856 is 92,793 beeste an di longsiikte en 64,850 pèrde an di pèrdesiikte gevrek in di Koloni.

In di Parlement het in di jaar di lede van di Oostelike Provinsi 'n voorstel ingediin, om hulle eie regeering te hê. Mar di Westelike lede was toen meer en di het hulle o'erstem.

In diselfde jaar is Natal ver 'n selfstandige koloni verklaar. Hoe di Engelse Natal van di Boere afgeneem het, sal ons later siin.

In 1857 was daar amper weer 'n Kafferoorlog. Kreli het 'n to'erdokter opgesteek, éne **Umlakazi** om al di Kaffers wys te maak : dat hy omgang hon met di geeste van hulle vroegere kapteins ; dat hulle nou di Engelse o'erwen het in di ander land (in di Krim-oorlog ?) ; dat di koloniste nou gen hulp van England kan verwag ni ; en dat, om di geeste van hulle kapteins o'er te haal om ver hulle te help, hulle mar net nodig het om op te hon met werk in di grond, en al hulle vé en graan te verniil. Kreli syn plan was om di Kaffers deur hunger te noodsaak om te steel en oorlog te maak.

Di Kaffers slag oek regtig hulle vé op, en di Engelse Gouwerment het kennis daarvan gekry en in di stilligheid klaar gemaak as daar mag oorlog kom. Di getal velle van vé wat di Kaffers in 'n korte tydji geslag het en wat di handelaars van hulle gekoop het, was ni minder as 130,300.

Eindelik het Umlakazi di 18de Fewerwari bepaal ; dan sou di voorvaders van di Kaffers algar opstaan en al di wit mense in di sé ja. En ofskoon di profesi ni uitgekome is ni, blyf di bygelowige Kaffers tog nog gehoorsaam ver hulle profet.

Steel en moor moes daarvan kom. Mar om oorlog te maak was hulle te zwak. 'n Menigte is van hunger omgekome. Di bevolking van Britse Kafferland is verminder van 104,000 tot 38,000, en Kreli het ruim so veul volk verloor. 'n Party is na Basutoland gegaan, en omtrent 30,000 is in di Koloni ingekom om kos te soek.

In di Parlement van 1857 vra Sir G. Grey £100,000 ver Engelse immigrasi, dog di Parlement het mar £50,000 gestem. En dit was al te veul. Want di immigrasi het di land gen stuk voordeel angebreng ni. Diselfde Parlement het nog £40,000 gestem om tronke te bouw, en £500,000 ver 'n spoorweg van

di Kaap na Wellington ; mar onder di onregverdige bepaling : dat di distrikte waardeur di trein loop 3 persent agterwaarborg op di vas goed moes betaal en 3 persent uit landskas. 'n Maatskappy word toen opgerig. Di meeste andeelhouers was in England, en moes jaarliks 6 persent ver hulle geld kry en di trein bring gen 4 persent op ni. Sodat jaarliks duisende ponde uit di Koloni na England moes gaan. Gelukkig is dit later afgeskaf, soos ons sal siin.

Di eerste sooi van di spoorweg het di Gouverneur omgekeer op 31 Maart 1859, en dit was klaar in November 1863. 'n Spoorweg van di Kaap na Wynberg is naderhand gemaak deur 'n private Maatskappy, en di het beter betaal. In 1874 het di regering di spoorweg angekoop ver omtrent £800,000 en toen het di agterwaarborg opgehou.

In 1860 is daar 'n akte gepasseer in di Parlement om £200,000 te leen ver 'n Brekwater in Tafelbaai. Op 17 September is di eerste grond in di sé gegooi deur Prins Alfred, wat toen net hiir was op 'n besoek.

In 1858 was di pokkiis so erg an di Kaap, dat tussen Juli en Desember ruim 2,000 gesterwe is daaran. Dis naderhand in di buite-distrikte oek versprei ; mar gelukkig ni so erg as in di Kaap ni.

Di nuwe gebouwe ver di Museum en Bibliotheek is oek in di jaar klaar gekom. Jammer mar dat dit op 'n plek staan waar dit gen stuk vertoning maak ni ; glad onder di bome. In di Bibliotheek is ruim 40,000 boekdele, en dan nog 'n kosbare versameling van ou handskrifte en skaarse boeke wat Sir G. Grey daaran persent gegé het. 'n Standbeeld van di Gouverneur is voor di Museum opgerig ; mar (sou dit Engelse smaak wes ?) met syn rug na di inrigting waaran hy so veel goed gedoen het ; want hy is in di jaar teruggeeroep na England. 'n Menigte versoekskrifte dat hy moes weerkom as Gouverneur is met diselfde skip waarmé hy vertrek het mégestuur na di Koningin. Di uitslag daarvan sal ons strakkiis siin.

Nog 'n ramp in 1859: di oidium, waarvan ons land nou nog ni ontslaan is ni.

Di eerste voorval van belang in 1860 was di uitspraak van di Hoge Gereghof, dat 'n man so veel persente ver syn geld kan neem as hy wil. Dit het 'n grote opskudding verwek. Di meeste mense het gedag, dat 'n man ni meer as 6 persent mag neem ni. Mar di Hof verklaar toen dat hiir ni so 'n wet bestaan ni. In di vollende Parlement is 'n menigte memoriis ingestuur, met di versoek om so'n wet te maak dat 'n man ni meer as 6 persent mag neem ni. Mar dis ni deurgegaan ni. Woeker is dus vry in ons land. Ongelukkig genoeg !

Onder di sitting van di Parlement kom di gerug dat Sir G. Grey sou terug kom as Gouverneur na di Koloni. Op 4 Juli is hy angekom.

In 1861 is niks van belang om op te teken, as dat in di Parlement Sir G. Grey nou ver di eerste maal daarmé voor di dag kom, dat di Koloni agteruit gaan, deur dat di uitgaaf in di laaste jare groter was as di inkom. Daardeur is di Koloni in skuld gekom, waaronder ons van dag nog sug.

Op 14 Augustus het di Gouverneur di Parlement ontbinde, en di vollende dag het hy di Koloni verlaat en is na Nuw Seland gegaan. Hy was groot ge'eerd en word nou nog di meeste geprys van al Gouverneurs wat ooit an di Kaap gewees het. Mar waarom ? Omdat hy 'n vrindelike man was en 'n voorstan-

der van publike werke Mar wat ons Afrikaners te n hom het is, dat hy di Koloni in skuld gedompel het met al syn vriendelikheid, deur onnodig geld te verkwis, soos byvoorbeeld £50,000 om 'n party Engelse hiir in te voer wat di Koloni gen stuk nut gedoen het ni. En toen moes syn opvolger dit besuur en di land daaronder ly.

Sir P. Wodehouse is anekom as Gouverneur op 15 Janewari 1862; hy is met grote eer ontvang, omdat hy o'eral waar hy vroe'er was hom so knapgedra het.

Op 24 April open hy di Parlement en sê, dat hy sal trag om di politiek van syn voorganger te volge. In ronde woorde het hy egter verklaar dat dit 'n dwase stuk was om £270,000 te verspil ver werke wat self ni betaal en wat di Koloni oek ni in staat is om te betaal ni; en hy het di Parlement dit voorgedra as waarskuwing ver di vervolg. Jammer mar dat hulle di les so gou vergeet het, soos ons sal siin in di sitting van 1874.

In diselfde jaar (1862) is di stoomskip *Waldensian* gestrand by Struys Punt met 'n hele trop predikante daarop wat na di Synode kom. Di mense is gelukkig almal gered.

In di Parlements-sitting van 1863 het Sir P. Wodehouse weer gesprek o'er di skuld van di Koloni en voorgestel om te besuinig so veul as hulle kan. Mar dit sou te veul tyd neem om op di manier uit di skuld te kom; daarom het hy enige belastings en 'n léning van £150,000 voorgestel. En dis angeneem oek. In di sitting is dit besluit om di vollende sitting in Grahamstad te hou. Dit het natuurlik in di Kaap grote onvergenoegdheid gegê. En tot nog toe was dit di eerste en di laaste sitting wat in di Oostelike Provins gehou is.

Van kerk-sake is daar veul te vertel in 1863; di Ned. Geref. kerk, di Episkopaalse kerk, en tot di Mahomedane het stryd gehad onder makkaar. Mar daarvan in 'n ander deel van ons Geskiedenis.

Di Parlement het besluit in 1864, in di sitting in Grahamstad, op voorstel van di Gouverneur, om nog meer belastings op te lê, en nog £234,000 te leen om di tekort van di Koloni an te vul; en verder om in 1865 'n nuwe census (volkstelling) te hê.

Di Vrijstaat en di Basutos was in di tyd in twis o'er di grensskeiding tussen hulle lande; toen het hulle di Gouverneur gevra verskeidsregter, en hy het beslis wat di skeiding moet wees. Mar di Basutos het hulle ni daaran gehou ni, soos ons later sal siin.

In di begin van di jaar is di Telegraaf van di Kaap na Grahamstad—600 myle—klaar gekom, en an di einde is di trein na Wellington geopen.

In 1865 het di Parlement Brits Kafferland angeheg an di Koloni, teen albei syn sin. En op 17 Mei was daar een van di grootste storme in Tafelbaai, waarby 18 skepe gestrand, en 70 mense omgekom is. Op diselfde dag, met di sterke wind, is byna di helfte van Swellendam afgebrand.

Di jaar 1866 was 'n boodskapper van slegte tyding ver di Koloni. Slegte ooste—swakke handel—daling in di prys van wol—menigte bankroete—oorlog tussen Vrijstaat en Basutos—ens., het 'n donkere wolk o'er di land gebreng. Publike werke moes steek bly nit gebrêk an geld. Kaffers begin weer te steel in Britse Kafferland. Al di ongelukke kom gelyk.

Di Parlement was verplig om 'n Komité van Besuiniging an te stel, en so veel as molik was di uitgaaf te verminder. En tog moes hulle nog £250,000 leen.

In Augustus 1867 het Prins Alfred weer di Koloni besoek. Di koors het di jaar 'n menigte mense weggeneem an di Kaap, waaronder twé dokters, Graaf en Brown.

Di oorlog tussen di Vrijstaat en di Basutos duur nog. Di Gouverneur gaan tussen beie toen di Boere so te sé gewen het, en neem di Basutos as Britse onderdane onder syn beskerming. Daarvan sal ons later meer sé.

TIINDE HOOFSTUK.

VAN 1868 TOT 1894.

Verantwoordelike Bestuur.—Di Kaapse Universiteit.—Di sewe Sirkels Wet.—£5,000,000 ver Spoorwege.—Grote Brand an Stellenbos.—Vrywillige Beginsel.—Konfederasi.—Besoek van Froude.—Genootskap van Regte Afrikaners.—Afrikaanse Taalbeweging.—Galeka Oorlog.—Sprigg Ministeri vervang Molteno.—Di ontwapening en Basutuoorlog.—Afrikaner Bond.—Scanlen en Uppington Ministeriis.—Spoorwegverlenging.—Steenkool Ontdekkings.—Westelike Kabel.—Telegraafverlenging.—Sprigg en Rhodes Ministeriis.—Anhegting van Pondoland.

In 1870 kom **Sir Henry Barkly** hiir an as Gouwerneur. In Oktober 1869 had di Gouwerneur di Parlement ontbinde en di volk opgeroep om vertegenwoordigers te kiis *voor of teen Verantwoordelike Bestuur*. Di meerderheid van di lede was daar voor, en in 1872 gaan dit deur. Di Koningin keur dit goed en **Molteno** word as eerste minister benoem. In 1873 word di **Universiteit van di Kaap** gestig, en in di selfde jaar word 'n wet gepasseer om di Koloni in 7 Kiisirkels te verdeel, in plaas van in twe aparte Provinsiis. Di wet word genoem di *Sewe Sirkels Wet*,

In di jaar 1874 stem di Parlement £5,000,000 ver Spoorwege. In di selfde jaar was di grote brand in Stellenbos.

Klein Solomontji kry in 1875 di *Vrijwillige Beginsel* deur. Di geld wat di Engelse Regering beloof het om an di predikante van di Nel. Ger. Kerk te gé, toen hulle di Koloni van di Hollanders o'er geneem het, neem ons eie Parlement ver di kerk af!

In 1875 besoek Meneer Froude, di grote Engelse geskidenisskrywer, Suid Afrika, in belang van Konfederasi van di verskillende State en Koloniis, en hoewel dit toen ni deur gegaan het ni, tog het syn besoek grote nut dedoen deur di andag op di saak te vestig en deur dat hy di party van di Afrikaners opneem en in Engeland antoon hoe skandelik ons hiir van tyd tot tyd behandel is (Kyk Bylage)

Di Genootskap van Regte Afrikaners, opgerig 14 Augus 1875, werk fluks om *ons taal* tot erkenning as skryftaal te bring. Hulle gé 'n maandblad uit, *Di Afrikaanse Patriot*, wat fluks opgang maak, en 'n *Afrikaanse Sprakkeuns*, wat algemeen gunstig ontvang word, en gou uitverkoop is.

Di *Patriot* word 'n *weekblad* in 1877. Di Genootskap gé verder 'n *Afrikaanse Almanak* uit ver 1877, burgerlik en kerkelik, en verder *Di Geskiedenis van ons Land in di Taal van ons Volk*, wat gou uitverkoop was.

In diselfde jaar gaan Sir H. Barkly terug na Engeland, en word opgevolg deur **Sir Bartle Frere**.

Daar ontstaan toen rusi tussen di Fingoes en di Galekas, wat Kreli Kaptein van was. Di Fingoes vra di hulp van di Engelse regering, en Kreli word by Gwadana verslaan.

Gedurende di tyd van di oorlog jaag Sir Bartle Frere ver Molteno weg van syn pos as eerste minister, wat 'n Gouwerneur ni mog doen ni en nog

nooit weer gedoen het ni, en Sir Gordon Sprigg word geroep om 'n nuwe ministeri te vorm, wat hy ni moes angeneem hê ni, en gen enkele kolonis van beginsels ni.

In di jaar 1878 staan byna al di Kafferstamme op teen di Koloniale regering, en Mnr. Hope, di magistraat, word deur Umslonhlo vermoor, wat Kaptein van di Podos was. By di einde van di jaar word weer vrede gemaak, en om vrede te hou, maak di Parlement in 1879 'n wet dat gen kaffer 'n geweer of ammunisi mag dra ni. Di kaffers hiir het daarna gehoor, mar Sir Gordon Sprigg wou dit in Basotuland oek toepas. Daarteen staan di Basutos op Di Koloniale troepe word daarnatoe gestuur, mar son ler sukses.

Di moeilikhede het angehou, totdat Basotuland in 1884 as 'n aparte kroon-Koloni geproklameer is.

In 1880 kom Sir **Hercules Robinson** as Gouverneur an. In di selfde jaar word di *Afrikaner Bond* gestig, wat van daag 'n grote liggaam is. Ds. S. J. du Toit was di stigter en di *Patriot* van di begin af di tolk van di Bond. Op 20 Juni 1879 publiseer Ds. du Toit di eerste artikel hiir'oer en kort daarna di konstitusi van di Bond in di *Patriot*. In 1880 werd eers enkele Takke opgerig in di Koloni. Di latere vooruitgang van di Bond blijk uit di vollende opgawe:—

			Distriks Besture.		Lede.					Distriks Besture.		Lede.	
1885	...	...	28	3,470	1890	...	...	43	4,686				
1886	...	...	25	2,621	1891	...	...	51	5,572				
1887	...	...	29	2,002	1892	...	...	60	7,727				
1888	...	...	31	2,980	1893	...	...	65	9,237				
1889	...	...	—	—	1894	...	...	73	11,163				

In 1884 bedank di Sprigg ministeri, en word Sir Thomas Scanlen gevra om 'n ministeri te vorm. In diselfde jaar bedank hy omdat hy 'n neërlaag in di Parlement gely het, toen Sir Thomas Upington 'n nuwe kabinet vorm.

In 1877 werd Transvaal deur Engeland angeheg, waarteen di bevolking sig tydelik verset. Di *Patriot* waseers di enigste koerant wat di party ver di Transvaalse onafhankelikeid opneem en di Transvalers raad gé, en 'n beweging deur di hêle Koloni opkry om hulle te steun met Petisiis na di Koningin, Vergaderinge, ens. Wederkerig het di saak an di Afrikaanse nasionale beweging goed gedoen. Mar di bisonderhede vermeld ons later onder di Transvaalse geskiedenis.

In 1884 word 'n Nywerheids Tentoonstelling in di Kaap gehou, wat 'n sukses was. Kimberley en Port Elisabeth het gou di voorbeeld gevolg.

In 1885 word di Spoorwege reeds geopen tot Kimberley en Aliwal Noord, en in 1888 word op verskeie plekke in di Koloni steenkool gekry, wat nou al grote myne is. Di voornaamste plekke was Indwe, Molteno, en Syfergat.

Sir H. Brogham Loch volg in 1889 ver **Sir H. Robinson** as Gouverneur op, wat weer in syn plek kom in 1895. In diselfde jaar word 'n kabel van Port Nolloth, na England gelê.

In 1890 word di spoorweg uitgebrei tot an Simonstad, Bloemfontein, en Vryburg, in 1892 tot an Johannesburg, en in 1894 tot an Mafeking. 'n Telegraaflyn gelê in 1890 tot an Shashi en deur Mashonaland, en in 1893 en 1894 tot an Buluwayo, terwyl Mnr Rhodes 'n noordelike verlenging laat begin deur Afrika na Egipte toe.

In diselfde jaar word Sir Gordon Sprigg weer gevra om 'n ministeri te-
 vorm, wat in 1891 deur di Rhodes ministeri opgevolg word omdat di Afrikaner-
 party in Parlement Sprigg syn grote Spoorwegplan uitgegoi het.

In 1893 kryg di Rhodes ministeri 'n nuwe kiiswet deur, waarby di kiisreg
 verder verhoog word van £25 tot £75 okkupasi en lees en skrywe, en waarby
 verder bepaal word dat di stemming met stembrifiis moet plaas vinde (ballota-
 si).

Di Kaapse Parlement annekseer in 1894 ver Pondoland, waar di kapteins
 in burgeroorlog teen makkaar was, en passeer 'n Brandsiikte Wet, waarteen 'n
 vry sterke beweging in di Koloni ontstaan.

ELFDE HOOFSTUK.

DI NOORDELIKE UITBREIDING.

Stamme in Betjuanaland.—Eerste Sendelinge.—Grensgeskille met Transvaal.—Bloemhof Arbitrasi.—Stryd tussen Stamme.—Republike van Stellaland en Land Gosen gestig.—Di Warren Krijgstog.—Lobengulus Hand deur Transvaal afgeslaan, deur Engeland geneem.—Di Rhodes-Rudd Koncessi.—Opening van Mashonaland.—Matabeli Oorlog.—Anleiding tot di Oorlog.—Vernaamste Veldslage.—Di Maxims werk fluks.—Na 3 Neerluge steek Lobengulu Buluwayo in brand en vlug.—Dood van Wilson en syn 32 Dappere helde, en van Loben self.—Opening van di Land : 1,000 plase en 40,000 Klyms.—Koning Salomo syn Goudvelde.

Daar di Noordelike streke nou so vinnig geopen word, is dit van belang dat ons di geskiedenis daarvan oek gé. Di uitbreiding het ons groteliks te dank an Mnr. Rhodes. Laat ons begin met

BETJUANALAND.

Dis di landstreek wat nou ten noorde van di Koloni, en ten weste van di Transvaal lê. Grote grasvlaktes bedek di land, wat vroe'er beskou werd as 'n grote woestijn, maar nou blyk 'n goeie, bewoonbare land te wees.

Di eerste sendelinge wat onder di Betjuanas gaan werk het was Moffat en Livingstone. Di vernaamste stamme wat in Betjuanaland gewoon het is an di suidekant van di Malopo di Korannas, Batlapins en Baralongs onder Massouw, Moshette, Mankoraan en Montsoa, waar nou di Britse Kroonkoloni is, en in di Noordekant van Malopo, onder di Britse Protektoraat, is di Bamangwato, onder Khama; di Bakhatla, onder Linchwe; di Bakwama, onder Sebele; di Bangwaketse, onder Bathoen, en di Bamalete, onder Ikaneng. Di genoemde stamme is ni so oorlogsugtig as byv. di Sulus en andere Kaffers ni, dit het di sendelinge kort na hulle ankoms gou uitgevinde. Khama is eindelik di kaptein wat Moffat onder gewerk het, en hy is al 35 jare gelede gedoop.

Van di jaar 1868 was daar 'n moeilikheid o'er di grenslyn tussen Betjuanaland en Transvaal, waarvan ons meer medeel in di Transvaalse geskiedenis. Dit het geduur tot 1884, toen Transvaal 'n deputasi afvaardig na Engeland om di grensgeskille en andere moeilikhede tot 'n end te bring. Di grenslyn word toen vasgestel soos dit van daag nog is.

In 1885 besluit di Britse Regeering om van Betjuanaland 'n Britse kroonkoloni te maak, wat sou grens ten noorde an di Moloporiviir, ten ooste an di Transvaal, ten suide an di Koloni, en ten weste an di Duitse grondgebied. En noordelik van di Molopo proklameer Engeland 'n Protektoraat, tot an Matabeleland, en neem al di stamme onder hulle beskerming; mar Lobengulu syn onwil keer hulle om verder te gaan.

Voor di proklamasie was daar egter 'n grote moeilikheid in di land. Di stamme het onder makkaar geveg, Mankoraan teen Massouw en Montsoa teen Moshette. Vrywilligers uit di Transvaal neem di part van Massouw en Moshette wat di wettige grootopperhoofde was, teeno'er di opstandige onder-

kapteins, Mankoraan en Montsoa, wat deur di Engelse gesterk werd in hulle onregmatige ansprake op di grootopperhoofskap. Mas ouw neem vrywilligers onder Gert van Niekerk en Moshette onder Gey van Pittius, onder beloftes van plase. Di vrywilligers wen, en stig op di plase wat hulle van Massouw gekry het di Republiik van *Stellaland* en op di van Moshette *Land Gosen*. Di Engelse Regering besluit toen om 4,000 man te stuur om 'n einde an di geskille te maak, en di vrywilligers (vrybuiters, sê hulle) te verdrywe. Di ei der van di ekspedisi was **Sir Charles Warren**, en dit het hom oek geluk deur dat di vrywilligers vrywillig pad ge en ni veg ni.

Britse Betjuanaland is nou 'n Kroonkoloni en staan dus onder di Hoge Kommissaris en 'n Administrateur, wat di sake daar bestuur. Di teenwoordige Administrateur is Sir Sidney Shippard. Di setel van di regering is Vrijburg, di vernaamste dorp in di Protektoraat, en di spoorlyn gaan nou daaro'er na Mafeking, wat di vérste dorp is, an di Malopo, vanwaar di spoorweg nou verleng worde om di verdere noordelike streke te open.

Di hele Kroonkoloni van Britse Betjuanaland beslaan 'n oppervlakte van 60,777 viirkante myle, en met di Sensus van 1891 was di blanke bevolking 5,211, di Kaffers 47,650, (Taungs 19,800, Mafeking 10,015, Kuruman 11,770 en Vrijburg 6,068), en andere kleurlinge van gemengde rasse 7,472; dus 'n totale bevolking van 60,333. Mar di blanke bevolking is na di tyd sterk toegeneem deur dat baing boere daar plase gekoop en daar gaan woon het.

MASHONALAND.

Di eerste stap wat Engeland gedoen het om Afrika van binne te open was in 1885, toen hulle Betjuanaland onder proteksi geneem het, mar Lobengulu het hulle toen gekeer, hy wou van hulle beskerming niks weet ni, en so het hulle Protektoraat mar uitgestrek tot bij Cham. Mar toen Lobengulu siin dat di Engelse Cham, as syn teenparty teen hom wapen met geweers en ammunisj stuur hy 2 male van syn indunas na Transvaal toe, met 'n Olifantstand, en laat di Boere geluk wens met hulle o'erwinning op di Engelse, en vra "om hulle hand," dit meen om 'n traktaat of verbond met hom in te gaan, so dat hij van hulle kan ammunisj kry. Generaal Joubert was toen bereid om na Lobengulu te gaan en met hom 'n Traktaat van Vrindskap te sluit. Mar President Kruger was daarteen. En di gevolg was dat Lobengulu, di Koning van di Matabeles, toen hij siin dat hij by Transvaal ni kon reg kom ni, in 1883 'n Traktaat sluit met Engeland, waarbij hy aanneem, om met gen andere mo. genheid enige o'ereenkoms te sluit ni, sonder di toestemming van Engeland syn Hoge Kommissaris. Kort daarna het Menere Rudd en Rhodes 'n konsessi van Lobengulu gekry, om di land te deurzoek, en minerale te grawe, onder di vollende voorwaardes: dat hulle alle maande an hom £100 moet betaal, dat hulle 1000 Martini gewere en een honderd duisend patrone an hom moet gé, en dat hulle 'n stoomboot met kanonne op di Sambesi moet sit..

In 1889 het Mnr. Cecil Rhodes en andere stigsters van di "Britse Suid Afrikaanse Maatskappy," wat di konsessi van Lobengulu gehad het, an di Koningin gevra om di Maatskappy onder Koninklike charter te kry, om di streke ver kolonisasi, handel, en delwery te open. 'n Gunstige antwoord word ontvang en di Maatskappy begin met hulle werk.

Di eerste werk wat gedoen word, is om 'n pad te maak en 'n telegraaf an te jê al an di noordekant van di Limpopo tot na Fort Tuli en van daar deur di

hele Mashonaland tot an Salisbury, wat di hoofstad of setelplaas gemaak word. Di vrijwilligers wat di pad gemaak en di land geopen het kry almal plase en mynregte, met 'n polisimag tot beskerming an di Forte Makloutsi, Tuli, Victoria, Charter en Salisbury, waar di bevelvoerende offisire met een Magistraat was.

Mnr. Colquhoun is deur di Maatskappy as Administrateur angestel, mar hy het dit ni lank gemaak ni, en Dr. Jameson word in 1891 as Administrateur angestel, 'n pos wat hy van dag nog beklé.

MATABELELAND.

Di Maatskappy het Mashonaland fluks begin te open, en di mense het rond al begin goud grawe, en plase okkupeer toen onverwags in 1893 di Matabele-Oorlog uitbreek.

Di oorlog het só beëin. Di Matabeles had al di stamme rondom verower, daaronder oek di Mashonas en Makalakas. Dan gaan hulle jaarliks met kommandos om "belastings in te vorder" van di onderwerpte stamme, en waar hulle ni vrywillig wil gé wat gevorder word ni, word hulle met geweld, selfs met moord, daartoe gedwing en dan van alles berowe.

Op 12 Juli 1893 kom so 'n Matabele impi en vermoor di Mashonas rondom en tot in Fort Victoria. Di offisire van di Getjarterde Maatskappy belet hulle, mar hulle wou ni hoor ni. Toen is hulle gewapend verdrywe, en so is di oorlog begin.

Op 9 Sept. sluit di Kaapse Parlement en 11 Sept. vertrek Mnr. Rhodes al self na Mashonaland toe. Hy tré geheel selfstandig op, vollens reg deur d Ryksregering an di Maatskappy verleen. Di Maatskappy roep vrywilligers en beloof an elkeen 'n plaas van 3,000 morre, 'n mynreg op 20 klyms en di helfte van di buit. Hulle kry omtrent 1,000 vrywilligers wat van 2 kante af Matabeleland intrek: een Komande van di weste kant, van Mangwe af, samegesteld uit vrywilligers en 'n gedeelte van di Betjuanaland Poliis, onder kolonel Goold-Adams, en 2 kommandos van di oostekant af, een van Victoria, onder Majoor Wilson, en een van Salisbury af onder Majoor Forbes, mar di 2 Kommandos het same di land ingetrek, en toen had Forbes di opperbevel.

Dr. Jameson gaan met di verenigde kommando same en Mnr Rhodes blyf self in Mashonaland om di sake te bestuur.

Di verenigde kolom het heel voorspoedig di land ingetrek, waartoe veral veul bygedra het di 2 Amerikaanse spioene (scouts) Burnham en Ingram, wat altyd vooruit gespioeneer het waar di Kaffers is en wat hulle maak. Di eerste het di Matabeles hulle angeval an di Shangani di oggend tussen 3 en 4 uur, mar hulle het di Kaffers met grote verliis verdrywe, en min verliis ver di vrywilligers, wat mar 650 man was teen 5,000 Kaffers. Mar di Maxim Kanonne het baing goed gewerk en 'n skrik onder di Kaffers gebreng.

Toen het di keurresimente van Lobengulu hulle weer angeval digteby di Bembesirivier, naby Buluwayo, en dit helder agtermiddag 2 uur, nadat hulle in lager getrek was, en op 'n ope plek. Di Kaffers het dapper storm geloop, veral di Imbesi resiment, mar di Maxims het hulle te vreselik wegemaai. Hulle moes vlug met grote verlise.

Toen Lobengulu van di neerlaag hoor steek hy syn hoofstad, Buluwayo, met 'n menigte ammunisi, in brand en vlug met 4 wa'ens noord op. Sonder slag of stoot neem di verenigde kommando di hoofstad in besit, en eers 2 dage daarna kom Kolonel Goold-Adams met syn mag. Hulle het al di tyd voor di

Mangwe pas gelé. Een slag het di Kaffers hulle op di ope vlakte angeval, en 4 wa'ens afgeneem en verbrand, waarby Selous gewond is; mar di Kaffers werd tog eindelijk weer terug gedrywe na di bergpas toe. En toen di Kaffers hoor van di neerlage wat di andere resimente gely het en van di verbrand van Buluwayo, toen ontruim hulle self di pas, sodat Goold-Adams sonder veg kon deurtrek.

Majoor Forbes en Wilson laat toen Kolonel Goold-Adams an Buluwayo bly en hulle 2 trek met 160 man te pèrd agter Lobengulu an om hom te vang. Mar onder an di Shangani, waar hulle hom kry, verslaan di Kaffers eers Majoor Wilson met 32 man, en Forbes met di orige moes al vlugtende terug trek na Buluwayo. Tog word algemeen vertel deur di Kaffers dat Lobengulu dood is, hoewel verskillende siiktes en oorsake van syn dood opgegé word, en al di vernaamste kapteins kom hulle o'ergé. 'n Uitvoerige en noukeurige verhaal van di treurige gebeurtenis met Wilson ge ons in di Bylage.

Dit diin vermeld, dat di ryksregering, kort na di uitbreek van di oorlog gekabel het, dat Rhodes heel di bestuur van di oorlog moes o'ergé an di Hoge Komsaris. Mar Rhodes weiger en protesteer daarteen, en breek daardeur di imperialisme di nek, want dis di eerste Kafferoorlog wat ten einde gebreng is sonder inmenging van di Ryksregering.

Reeds met Krismis 1893 kon di Maatskappy di vrywilligers afdank en plase uitgé. Di vrywilligers kry 30,000 beeste as hulle andeel van di buit. En nog vóór di einde van 1894 tel Buluwayo omtrent 5,000 blanke inwoners: 'n duisend plase is uitgeneem in Matabeleland: en in Mashonaland en Matabeleland same is 'n 40,000 klyms geregisteer, mees almal op oue mynwerke, op meesal ryke goudriwwe. By di ondersoek van di land word so'n menigte oue mynwerke en bouwalle oral ontdek, dat di meeste ondersoekers tot di o'ertuiging kom dat hiir di oue myne van Koning Salomo en di ryk van di Koningin van Skeba was. Daar stroom dan ook 'n menigte mense di land in, en in Nov. 1894 gaan Mnr. Rhodes met Dr. Jameson na Europa onder andere om di spoorweg te laat verleng van Mafeking en Chemoia na Buluwayo.